

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Rapportage
Archeologische
Monumentenzorg

215

Doxaal van de domproost

*Een gecombineerd archeologisch en bouw-
historisch onderzoek in de Maartenskerk
te Doorn in februari 2011*

J. van Doesburg, J.W. de Kort & A. Reinstra

Doxaal van de domproost

*Een gecombineerd archeologisch en bouwhistorisch
onderzoek in de Maartenskerk te Doorn in februari 2011*

J. van Doesburg, J.W. de Kort & A. Reinstra

Met een bijdrage van F.J. Laarman

Colofon

Rapportage Archeologische Monumentenzorg 215

Doxaal van de domproost. Een gecombineerd archeologisch en bouwhistorisch onderzoek in de Maartenskerk te Doorn

Auteurs: J. van Doesburg, J.W. de Kort & A. Reinstra, met een bijdrage van F.J. Laarman

Illustraties: M. Kriek (BCL Archaeological Support),
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, tenzij anders vermeld

Beeld omslag: Ton Penders

Redactie: GemRedactie, Delft

Opmaak en productie: uNiek-Design, Almere

ISBN: 9789057992094

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort, 2013

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Postbus 1600

3800 BP Amersfoort

www.cultureelerfgoed.nl

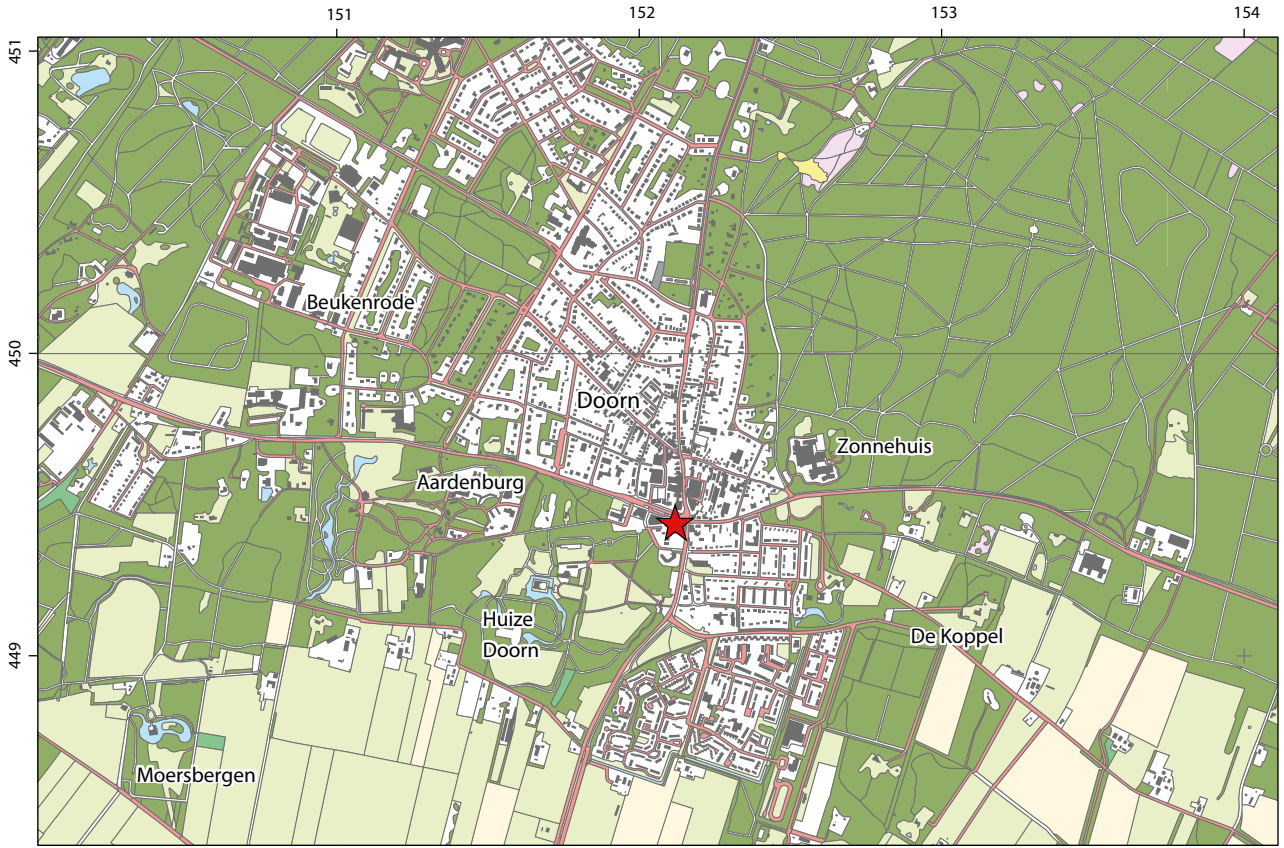
Samenvatting	5	5	Vondsten	31	
1	Inleiding	7	5.1	Aardewerk en overig keramiek	31
1.1	Aanleiding tot het onderzoek	7	5.2	Glas	32
1.2	Uitvoering van het onderzoek	7	5.3	Metaal	32
1.3	Opbouw van het rapport	7	5.4	Papier	32
1.4	Administratieve gegevens	8	5.5	Botmateriaal	32
1.5	Archivering en documentatie	8	6	Interpretatie	35
2	Bureauonderzoek	9	7	Beantwoording van de onderzoeksvragen	39
2.1	Ligging van het onderzoeksgebied	9	8	Conclusies en aanbevelingen	43
2.2	Historische context	9	8.1	Conclusies	43
2.3	Gespecificeerde archeologische verwachting	13	8.2	Aanbevelingen	43
3	Het archeologische veldonderzoek en de vraagstellingen	15	Literatuur	45	
3.1	Doel en vraagstellingen	15	Bijlagen	47	
3.2	Methoden en technieken	15			
4	Resultaten van het veldonderzoek	19			
4.1	Booronderzoek	19			
4.2	Gravend onderzoek	19			
4.2.1	Inleiding	19			
4.2.2	Vlak 1	20			
4.2.3	Vlak 2	21			
4.2.4	Vlak 3	30			

In februari 2011 heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in de Maartenskerk in Doorn een gecombineerd archeologisch en bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd voorafgaand aan het aanbrengen van vloerverwarming en een nieuwe vloer. Een van de belangrijkste resultaten is de vondst van het fundament van een tufstenen koorsluiting met twee steunberen. Dit fundament is moeilijk te koppelen aan de bewaard gebleven tufstenen muren van het huidige koor. Mogelijk is het een relict van een ouder en breder tufstenen koor. Daarnaast zijn er resten van fundamenteen aangetroffen die wijzen op een ingesnoerde, mogelijk halfronde koorsluiting van een tufstenen koortravee waarvan de muren nog grotendeels zijn overgeleverd in de zuid- en noordmuur. Op de scheiding van koor en schip stond een triomfboog. Onder deze boog is later een wand aangebracht met een galerij of tribune, ook wel doxaal genoemd. De belangrijkste aanwijzing voor een doxaal vormt een tussen de sacristie en het koor gevonden doorgang die aansluit op de resten van een gemetselde traponderbouw in het koor. Via deze trap kon de galerij bereikt worden. Hoogstwaarschijnlijk was het doxaal voorzien van de gebeeldhouwde, natuurstenen en polychroom versierde reliëfs waarvan delen in 1996 onder de torenvloer zijn gevonden. De reliëfs tonen scènes uit het leven en lijden van Christus. De reliëfs dateren uit ca. 1525 en zijn vermoedelijk na de Beeldenstorm hier gedeponeed. Waarschijnlijk is een van de domproosten verantwoordelijk voor de bouw van het doxaal. De

meest aannemelijke kandidaten zijn Philibert Naturelli (1500-1529) en Johan Slacheck (1530-1543). Vanaf de twaalfde eeuw was de Maartenskerk in Doorn in handen van de domproost en mogelijk heeft hij de kerk als een soort hofkapel bij zijn nabijgelegen Huis Doorn gebruikt. In 1726 liet domproost Frederik Willem van Diest zich begraven in een grafkelder onder de sacristie.

De kerk heeft oorspronkelijk een lemen vloer gehad, die in een later stadium is vervangen door een vloer van geglazuurde plavuizen. In het koor zijn resten van diverse bakstenen grafkelders gevonden, die de laatste rustplaats vormen van de belangrijkste inwoners van Doorn. Een andere vondst was de fundering van het laatmiddeleeuwse hoofdaltaar dat behoort bij de bakstenen koorvergroting uit de laat-vijftiende eeuw. Het onderzoek heeft uitgewezen dat het van groot belang is om bij werkzaamheden in kerken waarbij de bodem geroerd wordt, onderzoek uit te (laten) voeren. Daarbij dient het onderzoek te worden verricht door een team van archeologen en bouwhistorici. Samen kunnen zij vragen aangaande de bouw- en gebruiksgeschiedenis onderzoeken. Daarnaast toont het project het belang van een goede communicatie met de civieltechnische uitvoerder en toezicht door een archeoloog op de werkzaamheden. In de praktijk worden werkzaamheden vaak anders uitgevoerd dan in het bestek is vastgelegd. Wanneer toezicht ontbreekt, kunnen hierdoor belangrijke resten en informatie verloren gaan zonder dat deze zijn gedocumenteerd.

★ Onderzoeklocatie

Afb. 1.1 De locatie van het onderzoek.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

Het interieur van de Maartenskerk is in 2011 grondig verbouwd vanwege een liturgische herinrichting en comfortverbetering. Hierbij is de bestaande vloer vervangen door een nieuwe betonvloer met isolatie en vloerverwarming (afb. 1.1). Tevens is bestaand muurwerk uit 1887 in het oostelijke deel van de kerk gesloopt en is het orgel verplaatst van de oost- naar de westzijde van de kerk. Een deel van deze werkzaamheden is gepaard gegaan met sloop- en graafwerkzaamheden. Hierbij zijn in het oude koor resten van een grote grafkelder en enkele oude muurdelen tevoorschijn gekomen. Gezien deze vondsten en de ouderdom ervan en gezien het belang van de kerk is besloten dat deze werkzaamheden gepaard dienden te gaan met een archeologisch onderzoek.

In het verbouwingsplan is archeologisch onderzoek niet voorzien. De kerk is weliswaar een wettelijk beschermd gebouwd monument (monumentnummer 13271), maar de ondergrond geniet geen wettelijke bescherming. Dit heeft ertoe geleid dat het gemeentelijk archeologiebeleid niet in de vergunningverlening is betrokken. Waarschijnlijk omdat door de rijksmonument-status het Rijk abusievelijk als bevoegd gezag is gezien. In overleg tussen de gemeente Utrechtse Heuvelrug, het kerkbestuur en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is besloten dat de Rijksdienst in dit specifieke geval een kleinschalig archeologisch waarderingsonderzoek zal uitvoeren. Doel van het onderzoek is meerledig. Allereerst zal worden onderzocht wat er zich aan archeologische resten binnen de kerk bevindt. Daarbij speelt onder andere de vraag naar de inhoudelijke en fysieke kwaliteit een belangrijke rol. Het onderzoek kan aanleiding geven om in overleg met de gemeente Utrechtse Heuvelrug de huidige archeologische status van het terrein te herzien. In de tweede plaats geeft het onderzoek mogelijk uitsluitsel over de oorspronkelijke context van een aantal in 1996 onder het plaveisel van de vloer van de toren aangetroffen reliëfs met polychrome beschildering uit ca. 1525. Deze moeten ergens in de kerk gehoord hebben. Ten slotte is het een voorbeeldproject, zowel wat betreft de samenwerking tussen archeologie en bouwhistorie binnen de Rijksdienst, als wat be-

treft de problematiek rond werkzaamheden in kerken in het kader van herinrichtingen, comfortverbeteringen en herbestemming. Dit is de voornaamste reden waarom de Rijksdienst het onderzoek zelf heeft uitgevoerd en bekostigd.

1.2 Uitvoering van het onderzoek

Het veldwerk heeft plaatsgevonden van 23 februari tot en met 6 maart 2011. Het onderzoek bestond uit het documenteren van de aanwezige archeologische sporen die tevoorschijn kwamen bij het uitgraven ten behoeve van de aanleg van een vloerverwarming.

Het onderzoek is uitgevoerd door Jan van Doesburg (senior onderzoeker), Klaas Greving en Wim Jong (veldtechnici), Jan-Willem de Kort (senior veldarcheoloog) en Albert Reinstra (bouwhistoricus, specialist kerkelijke bouwkunst).¹ Tijdens het onderzoek hebben Machiel Komans (student Larenstein) en Maarten Roose, Hella Kok, Daphne van der Weele en Claudio Corrias (studenten hogeschool Saxion Next, Deventer) meegeholpen.

1.3 Opbouw van het rapport

Dit rapport bevat naast deze inleiding zeven hoofdstukken. Hoofdstuk 2 beschrijft de resultaten van het bureauonderzoek, met aandacht voor de ligging van het onderzoeksgebied, de historische context en de gespecificeerde archeologische verwachting. Hoofdstuk 3 staat in het teken van de doel- en vraagstellingen van het onderzoek en de toegepaste methoden en technieken. In de hoofdstukken 4 en 5 worden de resultaten gepresenteerd: respectievelijk de sporen en structuren, en de vondsten. Alle gegevens worden in hoofdstuk 6 samengebracht en geïnterpreteerd. Hoofdstuk 7 geeft antwoord op de onderzoeksvragen. Hoofdstuk 8 bevat conclusies en aanbevelingen.

---

¹ Al deze personen zijn werkzaam bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Amersfoort.

1.4 Administratieve gegevens

RCE-objectnaam	Maartenskerk (DOOR11)
Onderzoeksmeldingsnummer	45364
Provincie	Utrecht
Gemeente	Utrechtse Heuvelrug
Plaats	Doorn
Toponiem	Maartenskerk
Kaartbladnummer	39B
Centrumcoördinaat	152.104/449.430
Coördinaten	ZW: 152.084/449.421 NW: 152.084/449.438 NO: 152.126/449.438 ZO: 152.126/449.421
Monumentnummer	12167 (gebouwd monument 13271)
AMK-status	Hoge archeologische waarde (historische dorpskern van Doorn)
Vondstmeldingsnummer	416600
Waarnemingsnummer	436497
Complextype	Kerk (RKER)
Periode	late middeleeuwen en nieuwe tijd
Huidig grondgebruik	Bebouwd
Opdrachtgever	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Bevoegd gezag	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Opdrachtnemer	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Projectleiders	J. van Doesburg en A. Reinstra
Aanvang onderzoek	23 februari 2011
Einde onderzoek	6 maart 2011
Auteurs	J. van Doesburg, J.W. de Kort & A. Reinstra Met een bijdrage van F.J. Laarman
Autorisatie	M. van der Heiden

1.5 Archivering en documentatie

De documentatie en vondsten zijn tijdelijk opgeslagen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Amersfoort en zullen na afronding van de rapportage worden overgedragen aan het Provinciaal Depot Utrecht.

2.1 Ligging van het onderzoeksgebied

Doorn ligt op de zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug, waar deze overgaat naar het Kromme Rijngebied. Op de flank van de heuvelrug bevinden zich waaivormige glooiingen (sandrs) met ten zuiden daarvan gordeldekzandwelingen. Boven de laatste liggen veelal de oude bouwlanden (enkeerdgronden). Het kerkplein waarop de Maartenskerk staat, ligt op ca. 5,50 m NAP. De ondergrond bestaat overwegend uit grove zanden en grind. De omgeving van het kerkplein is op de bodemkaart niet gekarteerd vanwege de aanwezige bebouwing. Hierdoor is onduidelijk in hoeverre hier sprake is van enkeleerdgronden. Deze zijn wel aan de randen van bestaande bebouwing aangetroffen en zullen zich deels ook hieronder bevinden (afb. 2.1).

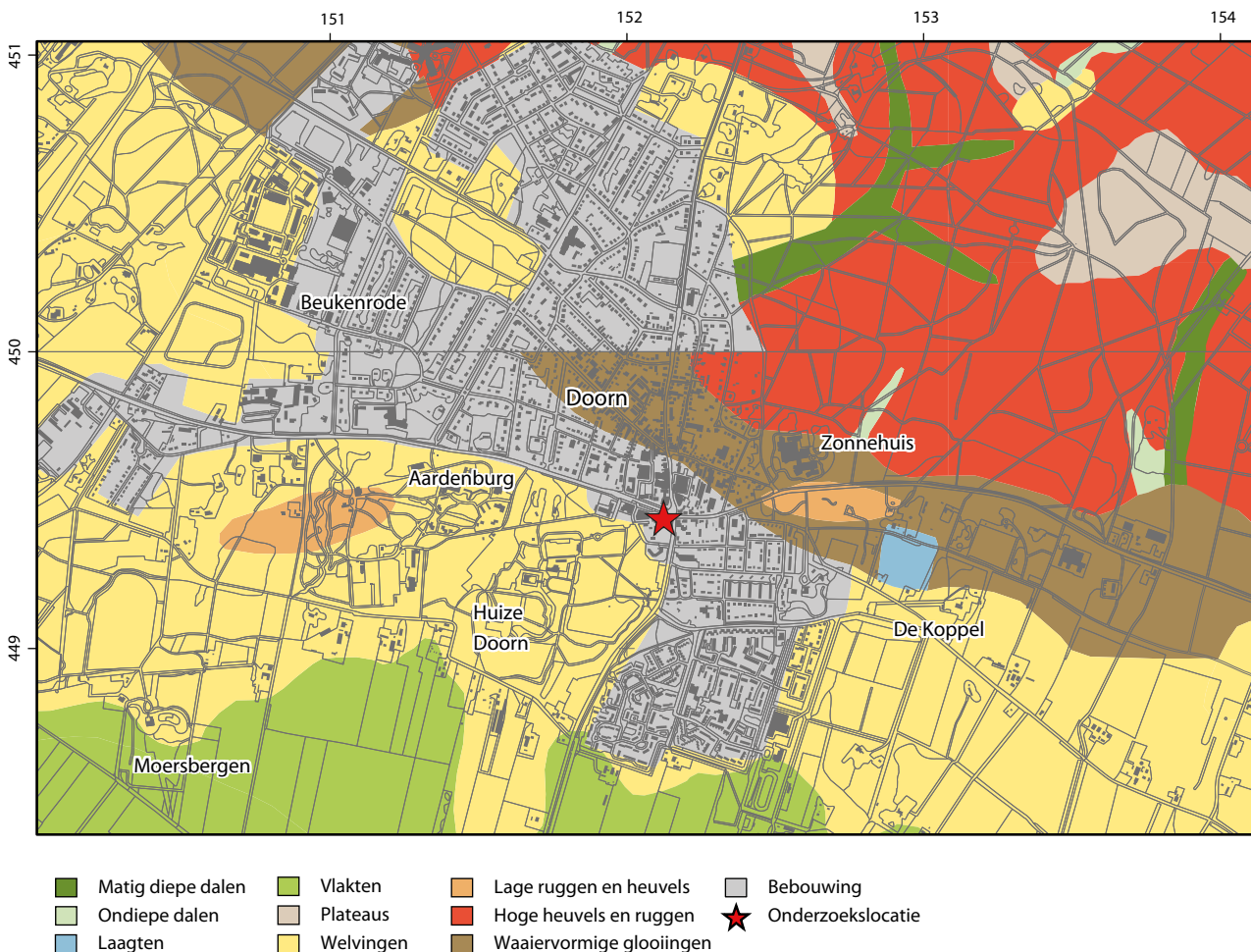
Aangezien het kerkplein tot het oude centrum van Doorn behoort dat vanaf de vroege middeleeuwen bebouwing heeft gekend, is de kans klein dat zich hier een (dik) pakket enkeleerdgrond bevindt.²

2.2 Historische context

De villa Thorhem

Doorn behoort tot de oudste nederzettingen in dit deel van het gebied van de Utrechtse Heuvelrug. De oudste vermelding van Doorn dateert mogelijk van kort na het jaar 838.³ Verder is Doorn te vinden in de *Goederenlijst van Sint Maarten*, waarvan de oudste delen uit 885-996 dateren, met latere aanvullingen en uitbreidingen uit het begin van de tiende eeuw. De lijst lijkt vóór 948 zijn uiteindelijke vorm te hebben ge-

² Bij het in 2008-2009 op het kerkhofterrein uitgevoerde onderzoek zijn geen aanwijzingen voor een enkeleerdbodem gevonden; zie Bouma & Verniers 2010, 23.
³ Mehtens 1983, 3.

Afb. 2.1 Uitsnede van de geomorfoloogische kaart ter hoogte van het onderzoeksgebied.

cregen. Er is in de lijst onder andere sprake van een villa Thorhem *cum ecclesia* die algemeen gezien wordt als Doorn.⁴ De villa Thorhem lag in de gouw Flethetti. Het feit dat er in deze periode sprake is van een villa en kerk in handen van de bisschop van Utrecht, doet vermoeden dat het hier oorspronkelijk ging om koningsgoed. Dit koningsgoed moet waarschijnlijk in de directe omgeving van de Maartenskerk worden gezocht. De in de vroegmiddeleeuwse bronnen gebezigde term 'villa' voor de goederen in Doorn wijst op de aanwezigheid van een agrarisch domein. In latere bronnen is sprake van een *curtis* van het domkapittel in Doorn. Dit verwijst eveneens naar een agrarische beheerseenheid. Bij een herverdeling van de goederen van de bisschop in de eerste helft van de twaalfde eeuw waren die in Doorn aan de proost van dit kapittel toegevalen.⁵ Behalve in Doorn kreeg het domkapittel uitgestrekte bezittingen, eveneens *curtes*, in Cothen en Amerongen. De opbrengsten van de landerijen die tot deze *curtes* behoorden, werden aangewend om de kanunniken van het domkapittel van voedsel en drank te voorzien. Elk van de drie hoven in het Kromme Rijngebied moest twee maanden per jaar voor de proviandering van het kapittel zorgdragen. Tweemaal per jaar moest elk van deze hoven 120 mud meel, 90 mud rogge, 164 mud mout, 60 jonge varkens of 120 schapen, 4 grote spekwijnen, 2 beren, 4 biggen, 60 kippen, 30 ganzen, 4 lopen zout en 1,5 pond aan baar geld leveren. Tussen de kanunniken van het domkapittel en hun proost ontwikkelde zich in de loop van de twaalfde eeuw een machtsstrijd over het beheer van de domeinen en rond 1200 lijkt de hof te Doorn aan de domproost zelf te zijn toegekomen.⁶ De domproost bouwde in de dertiende eeuw bij zijn *curtis* in Doorn een verdedigbaar huis (*uuthof*).⁷ Dit huis groeide later uit tot het nog bestaande Huis Doorn.⁸ De tussen 1285 en 1301 als domproost actieve Adolf van Waldeck wordt gezien als stichter van dit verdedigbare huis.⁹ Deze suggestie lijkt te worden bevestigd door vermeldingen in geschreven bronnen waaruit blijkt dat Van Waldeck geld vrijmaakte en leende om de bouw van een huis in Doorn te bekostigen.

De domproosten zullen het beheer van de hun toevertrouwde domeinen waarschijnlijk aan meiers hebben gelaten, die als lokale vertegenwoordigers optraden. Elke meier was verantwoordelijk voor de bedrijfsvoering op het do-

mei en speelde een rol in de rechtspraak.

Mogelijk gingen de proosten na verloop van tijd over op belening van de domeinen aan hun meiers. Belening was een van de methoden die de domproost hanteerde om de zeggenschap over zijn domeinen tot op zekere hoogte te waarborgen en het streven naar onafhankelijkheid van de meiers in te dammen. Het gevaar was echter dat lenen erfelijk kon worden en na verloop van tijd vervreemd raakte van de eigenaar. De proosten stegen als leenheer met een eigen gevolg weliswaar in maatschappelijk aanzien, maar deze ontwikkelingen hadden ook een keerzijde. De kanunniken begonnen de proosten te zien als tegenstanders die hun inkomsten afroonden en de zekerheid op de helling zetten dat de kanunniken in de toekomst aanspraken op hun goederen konden maken. Daar kwam bij dat de domproosten niet langer geestelijken waren die in Utrecht binnen de gemeenschap leefden, maar personen in het bezit van wereldlijke en geestelijke jurisdictie. De domproost leefde op zijn huis in Doorn, zoals S. Muller het uitdrukt als 'een edelman aan het hoofd zijner leenmannen'.¹⁰ In 1322 werd Huis Doorn in opdracht van graaf Willem III van Holland verwoest. Pas na 1347 kreeg domproost Hendrik van Mierlaer toestemming het kasteel weer op te bouwen. Dat Huis Doorn een versterkt huis was kan worden afgeleid uit het feit dat het in 1536 werd ingeschreven in de lijst van ridderhofsteden. In het Sticht konden in de zestiende eeuw alleen versterkte huizen die waren voorzien van een omgrachting en ophaalbrug als ridderhofstad worden erkend.¹¹ Een ander punt is dat de proosten voor hun status steeds meer nodig hadden en de opbrengsten van de domeinen afroonden. Verder brachten de domeinen door ontbinding of omzetting in pacht en de introductie van geldbedragen ter vervanging van afdrachten in natura steeds minder op. Zo konden de meiers van de domeinen in Cothen, Amerongen en Doorn er vanaf de dertiende eeuw voor kiezen geldbedragen in plaats van roggebroden af te dragen. De meiers van Doorn en Amerongen maakten van deze nieuwe mogelijkheid gebruik, die van Cothen betaalde de helft van de som en bleef voor de andere helft bij levering in natura.

Vanuit het domein van de domproost ontwikkelde zich later de nederzetting Doorn. De Maartenskerk en de vroonhof vormden samen de belangrijkste elementen binnen het nederzettingensareaal. De kerk vervulde niet alleen op lo-

⁴ Blok 1957a, 17-26; Blok 1957b, 92, noot 16; Dekker 1983, 31-32.

⁵ Zie Van den Hoven van Genderen 1997, 46-57.

⁶ Dekker 1983, 502.

⁷ Demoed 1974.

⁸ Zie Kamphuis & Hermans 1995, 163; Olde Meierink 2012, 245-247.

⁹ Kamphuis & Hermans 1995, 163.

¹⁰ Muller Fz. 1914, 39, noot 4.

¹¹ Van Drie 1995, 41-43; Olde Meierink 2012, 253-255.

Afb. 2.2 De Maartenskerk vanuit het noordoosten in 2011.

kaal niveau een rol, maar was belangrijk voor een grotere regio. De kerk fungeerde als moederkerk van waaruit andere kerken in de omgeving, zoals die in Leersum, Cothen, Langbroek en mogelijk ook Amerongen, gesticht werden. Aan de kerk was een kapittel van de domproost verbonden.

De Maartenskerk

De Maartenskerk kent een lange bouwgeschiedenis die mogelijk teruggaat tot in de negende eeuw (afb. 2.2).¹² De in de *Goederenlijst van Sint Maarten* genoemde kerk en eerste opvolger(s) waren hoogstwaarschijnlijk van hout. Sporen van een dergelijk houten kerkgebouw zijn bij de opgraving niet aangetroffen. Rond deze houten kerk werd, zo heeft het onderzoek aan de noordzijde van het kerkplein uitgewezen, vanaf de late negende of tiende eeuw begraven.¹³ In een latere fase werd de houten kerk vervangen door een tufstenen bouwwerk. De oudste bouwdelen van de huidige Maartenskerk dateren uit de twaalfde eeuw. Deze tufstenen zaalkerk bestond uit een rechthoekig schip en een smaller, kleiner koor met waarschijnlijk een halfronde koorsluiting. De bouw van de kerk kan mogelijk op het conto van de domproost worden geschreven. Het kerkhof werd in deze periode omgeven door een muur die eveneens van tufsteen was. Opmerkelijk, aangezien de kostbare steen vanuit de Eifel moest worden aangevoerd. Vanaf 1828 is het kerkhof niet meer gebruikt als begraafplaats.

De bakstenen toren aan de westzijde zal gezien de vorm en uitvoering in de veertiende eeuw tot stand gekomen zijn. De toren werd daarbij op en tegen de westgevel van het tufstenen schip gebouwd.

De romaanse kerk werd in de tweede helft van de vijftiende eeuw in gotische vormen vergroot

aan de zuidzijde door toevoeging van een overwelfde sacristie met steunberen. Niet lang daarna werd de romaanse koorsluiting gedeeltelijk gesloopt en het koor verlengd en verhoogd in baksteen. Het bouwdeel kreeg spitsboogvensters, steunberen en een verschijningsvorm van rode baksteen afgewisseld door tufstenen speklagen.

Ook na de middeleeuwen, vooral na de reformatie, is de kerk meermaals gewijzigd. De aanpassingen betroffen vooral het interieur, en dan vooral de inrichting en de inbreng van grafkelders. Bij het exterieur bleven de veranderingen voornamelijk beperkt tot de portalen en de vensters. Ingrijpend en bepalend waren de verbouwingen van 1887 en 1924. In 1887-1888 werd onder andere de dwarsmuur in het koor gebouwd, er werden grote vensters ingebroken in de tufstenen koortravee en de kerk kreeg een nieuwe bekapping. In 1924 volgde een uitbreiding. Dat jaar werd aan de zuidzijde van het schip een vergroting in neo-romaanse stijl gerealiseerd. Daarbij is de tufstenen zuidgevel van het schip gesloopt en werd de tufsteen hergebruikt als bekleding van de bakstenen muren van de uitbreiding. Daarnaast werd de noordmuur van het schip van dubbele rondboogvensters voorzien en werd ook het meubilair aangepast. Sinds 1924 is de kerk in omvang niet meer veranderd.

Niet alleen buiten, maar ook in de kerk is begraven. Getuigen hiervan zijn de grafstenen en grafkelders; één halverwege het koor, een in de zuidoosthoek van het koor en een andere onder de sacristie of consistorie. In de consistoriekamer bevindt zich een steen met een interessante inscriptie. De tekst luidt: 'XVIII Rolar Hic Moriens IVVEI Nisarnold I Valdefidelis'. Vrij vertaald: Stervend doet hij 18 jonge mannen in het zand bijten, terwijl hij Arnold (bisschop Arnold van Hoorn, 1371-1378) getrouw is.¹⁴ De steen is waarschijnlijk afkomstig uit de kerk en heeft mogelijk deel uitgemaakt van de markering van een veertiende-eeuws graf. Ook enkele in de kerk gevonden stukken bouwbeeldhouwwerk zijn mogelijk afkomstig van graven.

In 1996 heeft in de toren beperkt archeologisch onderzoek plaatsgevonden. Aanleiding tot dit onderzoek was de vondst onder de vloer van de toren van enkele stukken bouwbeeldhouwwerk van Avendersteen.¹⁵ Het gaat om fragmenten

¹² Zie Kuipers 1954; Wouters 1987; Laman 1995.

¹³ Bouma & Verniers 2010.

¹⁴ De Jonge 1990, 21.

¹⁵ Determinatie steensoort Hendrik Tolboom, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Afb. 2.3 Vondsten uit 1996: reliëf uit ca. 1525 met afbeelding van de Judaskus.

van zes polychroom beschilderde reliëfs met religieuze voorstellingen, waaronder de Judaskus en Veronica met zweetdoek (afb. 2.3).¹⁶ Deze reliëfs dateren uit ca. 1525. Verder zijn er enkele stukken bouwbeeldhouwwerk gevonden in de vorm van een knielende edelman en een vrouw. Deze stukken zijn ouder en dateren uit de late vijftiende eeuw. De ogen, neus en mond van de afgebeelde menselijke figuren zijn afgehakt of beschadigd, wat suggereert dat de beelden ten prooi zijn gevallen aan de verwoestingen van de Beeldenstorm en de Reformatie. Waarschijnlijk zijn ze na die tijd, dus na 1585, in de torenbodem begraven.

De laat-vijftiende-eeuwse stukken bouwbeeldhouwwerk zijn waarschijnlijk afkomstig van wandepitafen/memoriestukken. De overige stukken met polychrome decoratie zijn hoogstwaarschijnlijk afkomstig van een doxaal. Dit is een wand of hek met een galerij of tribune, meestal opgericht tussen schip en koor.¹⁷ De afscheiding was meestal voorzien van een verhoogde tribune, bereikbaar via een of twee trappen met een borstwering aan de koor- en schipzijde. De borstwering aan de schipzijde was meestal fraai versierd met scènes uit het leven of lijden van Christus. Het doxaal diende om de ruimte van de geestelijken (koor) te scheiden van die voor de leken (schip) (afb. 2.4).

Ge suggereerd wordt dat het doxaal is gebouwd door een van de domproosten. Gezien de datering van de reliëfs zijn er twee mogelijke opdrachtgevers voor de bouw van een mogelijk doxaal aan te wijzen: domproost Philibert Naturelli (1500-1529) en domproost Johan Slacheck (1530-1543). De Maartenskerk in Doorn werd door de domproost als een soort hofkapel van het nabijgelegen Huis Doorn gebruikt.¹⁸ De

domproosten lijken Huis Doorn als buitenresidentie te hebben gebruikt. Het huis wordt in 1777 als 'een heerlijk en prachtig slot' omschreven.¹⁹ Vermoedelijk gebruikte de domproost het koor van de kerk en kunnen we op basis hiervan veronderstellen dat hij als opdrachtgever is opgetreden voor belangrijke verfraaiingen van het interieur, zoals een doxaal.

Dat de kerk van Doorn ook later nog belangrijk was voor de domproosten, bewijst domproost Frederik Willem van Diest, die zich in 1726 in een grafkelder onder de sacristie/consistorie liet bijzetten.

In 2008-2009 is in de directe omgeving van de kerk gegraven, waaronder direct ten noorden van de kerk op het kerkplein.²⁰ Hierbij werden in totaal meer dan 130 min of meer intacte menselijke graven aangetroffen. De oudste zijn op grond van ¹⁴C-monsters in de negende-tiende eeuw te dateren. Het overgrote deel van de graven moet op basis van stratigrafie en vondstmateriaal in de periode 1400-1800 worden gedateerd. De begraafplaats is tot in de vroegmoderne tijd in gebruik geweest. Op de diepste niveaus is enig vroegmiddeleeuws aardewerk, waaronder een scherf Merovingisch ruwwandig aardewerk, drie scherven Badorf aardewerk en een scherf Mayen aardewerk, gevonden, naast enkele scherven handgevormd aardewerk uit de ijzertijd. Bij dit onderzoek werd tevens een gedeelte van de tufstenen kerkhofmuur vrijgelegd. Deze muur bevindt zich ongeveer 10 m ten noorden van de noordmuur van de kerk en loopt parallel hieraan. De kerkhofmuur bestaat deels uit tufsteenblokken op een fundering van keien en deels uit baksteen. Het gebruik van zowel tufsteen als baksteen kan twee dingen betekenen. In de eerste plaats kan het gebruik van baksteen op een latere reparatie wijzen. Aan de andere kant kan het tufsteen secundair zijn verwerkt in een bakstenen muur. Keuze voor een van beide opties heeft consequenties voor de datering van de muur.

In het kader van de *Geïllustreerde Beschrijving* van de Utrechtse Heuvelrug is in 1998-1999 door A. Reinstra (van de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg uit Zeist) bouwhistorisch onderzoek verricht naar het kerkgebouw.²¹ Daarbij zijn de belangrijkste, zichtbare, bouwkundige zaken in het kerkgebouw gedocumenteerd en in beeld gebracht.

¹⁶ Ter Brugge 1998.

¹⁷ Kroesen & Steenstra 2004, 156-208.

¹⁸ Van Vlierden 2009, 46.

¹⁹ Zoals geciteerd in Van Vlierden 2009, 46.

²⁰ Bouma & Verniers 2010.

²¹ Van Groningen 2000.

Afb. 2.4 Doxaal van de Cunerakerk in Rhenen, gezien vanaf de koorzijde. Aan de rechterzijde bevindt zich de opgang naar de galerij (foto: J. Stöver).

De recent gevonden muurresten en bouwsporen vormen een belangrijke aanvulling op het bouwhistorisch onderzoek van destijds.

2.3 Gespecificeerde archeologische verwachting

De begrenzingen van de onderzoekslocatie worden bepaald door de binnenmuren van de kerk, en dan specifiek de zones waar in verband met de aanleg van de nieuwe vloer en daarmee samenhangende elementen bodemingrepen plaatsvinden. Het oppervlak binnen de muren bedraagt ca. 100 m².

Bij een eerste bezoek aan de kerk op 16 februari 2011 werden in het koor een bakstenen grafkel-

der met tongewelf, en enkele stukken muurwerk waargenomen (afb. 2.5). Het gewelf van de grafkelder is intact, aan de westkant is een subrecte kleine opening aanwezig. Bij eerder uitgevoerde verbouwingwerkzaamheden in 1924 zijn menselijke skeletresten en delen van kapotgeslagen grafzerken via dit gat in de grafkelder gedeponeerd.

Ter hoogte van de overgang van schip en koor zijn delen van muurwerk zichtbaar. Het muurwerk bestaat uit buitenschilden van rechthoekig bekapte tufsteenblokken met daartussen vulwerk (tufsteenpuin, mortel en veldkeien). De muurresten zijn aan de zichtzijden voorzien van een pleisterlaag. De muurdelen lijken tot dezelfde bouwfase te behoren als het twaalfde-eeuwse tufstenen schip. Het gaat om resten van een triomfboog die bij een eerdere verbouwing van de kerk grotendeels is weggehakt.

Afb. 2.5 Situatie in het koor voorafgaand aan het onderzoek. Met oranje plastic is de centraal gelegen grafkelder afgedekt. Foto genomen naar het oosten.

Op grond van bovenstaande waarnemingen en de resultaten van het bureau kunnen muur- en andere bouwresten uit verschillende bouwperiodes worden verwacht, waaronder mogelijk de koorsluiting van de tufstenen kerk, verder resten van een triomfboog en mogelijk van een daarmee samenhangend doxaal. Ook kunnen sporen van verschillende altaarfunderingen en oude loop- c.q. vloerniveaus worden verwacht. Tevens dient rekening te worden gehouden met grafkelders en andere begravingen.

Bij het onderzoek moet vooral rekening worden gehouden met de aanwezigheid van bouwpuin en -materiaal, zoals natuursteen, tufsteen, bakstenen, tegels, plavuizen, stukken van grafstenen en fragmenten bouwbeeldhouwwerk. Verder kunnen metalen objecten, met name munten, ijzeren nagels, krammen en handgrepen van grafcontainers, fragmenten lood van glas-in-loodramen, en mogelijk aardewerk en vensterglas verwacht worden. Bij het onderzoek moet tevens rekening worden gehouden met voorwerpen van leer, gewei, been en ivoor, vooral benen knopen. Deze zullen vooral onder specifieke conserveringscondities bewaard zijn gebleven. De kans op archeozoologische en botanische resten is gezien de aard van de vindplaats relatief klein. Wel zijn (delen) van inhuma-tiegraven en niet gearticuleerde menselijke skeletresten te verwachten.

In grote delen van de kerk bevindt zich een (sub) recent pakket geel zand dat samenhangt met de

bestaande vloer. Daaronder ligt een bruingrijze zandlaag met mortel- en puinfragmenten. Dit is mogelijk de laag die met egalisatie voor de aanleg van de vloer samenhangt. De dikte van deze laag is niet bekend. Een proefgaatje in de uiterste oostelijke hoek van de kerk leert dat deze laag minimaal 20 cm dik is.

Archeologisch relevante niveaus kunnen direct vanaf het huidige niveau worden verwacht. Bij het in 2008-2009 aan de noordzijde van de kerk uitgevoerde onderzoek is de volgende bodemopbouw vastgesteld: een uit vier lagen opgebouwd, ca. 1 m dik pakket opgebrachte of geroerde grond (kerkhoflaag) met daaronder een natuurlijk zandpakket met een grintbandje. In de geroerde lagen zijn op verschillende niveaus begravingen aangetroffen.

De gaafheid en conservering van de vindplaats is onbekend. Verwacht mag worden dat door de vele (ver)bouwfases en het feit dat er eeuwenlang binnen de kerk is begraven er een zekere mate van aantasting van de bodem is opgetreden. Vondstmateriaal zal in de zandige omstandigheden, met uitzondering van een gedeelte van het organisch materiaal, goed zijn geconserveerd. De conservering van de menselijke skeletresten die buiten de kerk zijn aangetroffen, varieert van goed tot zeer slecht. In sommige gevallen is alleen een lijksilhouet bewaard gebleven. Organisch materiaal zal wel in droge omstandigheden, bijvoorbeeld in grafkelders, goed bewaard zijn gebleven.

3 Het archeologische veldonderzoek en de vraagstellingen

3.1 Doel en vraagstellingen

Gezien de op grond van de geschreven bronnen vastgestelde hoge ouderdom van de kerk zijn hier in potentie sporen vanaf de Karolingische tijd te verwachten. Vraag is echter of sporen uit deze periode, gezien de aard en omvang en vooral gezien de relatief geringe ontgravingsdiepte, zullen worden aangesneden.

Het doel van het onderzoek is meerledig. In de eerste plaats dient het onderzoek inzicht te geven in de bouw- en gebruiksgeschiedenis van de kerk en eventueel eerder gebruik van het terrein. In de tweede plaats kan het onderzoek mogelijk uitsluitsel geven over de oorspronkelijke plaats van de in 1996 onder het paveisel van de vloer van de toren aangetroffen beeldhouwde reliëfs met polychrome beschildering uit ca. 1525. Deze reliëfs moeten ergens in de kerk gehoord hebben.

Ten slotte is het een voorbeeld- en pilotproject zowel wat betreft de integratie en samenwerking tussen archeologie en bouwhistorie binnen de Rijksdienst, als wat betreft de landelijke problematiek rond de effecten van civieltechnische werkzaamheden in kerken, in het kader van herinrichting en comfortverbetering en herbestemming, in relatie tot de daarin aanwezige archeologische en bouwhistorische waarden.²²

In algemene zin past het onderzoek binnen het kader van de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA), hoofdstuk 20 en dan vooral bij paragraaf 2.4 over grafritueel, religieuze beleving en kerstening.²³

Vanwege de aard en omvang van de civieltechnische ingreep en bodemverstoring van de vindplaats heeft de vraagstelling een vrij basaal karakter. De vragen zijn afgestemd op de hierboven geformuleerde doelstelling. Het gaat om zowel algemene als specifieke onderzoeksvragen.

Onderzoeksvragen algemeen

1. Wat zijn de aard, omvang (voor zover kan worden vastgesteld), datering/fasering en fysieke kwaliteit (gaafheid en conservering) van de aanwezige archeologische resten?
2. Zijn er vondsten die samenhangen met de

bouw, verbouwingen, het onderhoud en gebruik van de kerk, en zo ja, wat zijn hun functie en ouderdom?

3. Wat is de bodemopbouw ter plaatse?

Onderzoeksvragen specifiek

1. Wat is de functie van de waargenomen tufstenen muurdelen met kistwerk (fundering triomfboog of onderdeel van mogelijk doxaal)?
2. Bevinden zich in de kerk resten van de oorspronkelijke romaanse tufstenen koorsluiting, en zo ja, waar liggen deze, wat is de opbouw en wat is de vorm hiervan?
3. Bevinden zich in de kerk resten van oude altaarfunderingen, en zo ja, waar liggen die, waaruit zijn ze opgebouwd en wat is hun datering?
4. Bevinden zich in de kerk funderingsresten dan wel uitbraaksporen van een doxaal, en zo ja, waar liggen die precies, waaruit zijn ze opgebouwd en wat is hun datering?
5. Bevinden zich in de kerk resten van loop-, bouw/sloop/egaliserings- en of vloerniveaus en zo ja, waar liggen die precies, waaruit zijn ze opgebouwd, wat is hun datering en wat is de onderlinge relatie?
6. Bevinden zich in de kerk begravingen, en zo ja, waar liggen die precies, waaruit bestaan ze (containers in de vorm van grafkelders, houten kisten etc.), wat is hun datering, wat is de relatie onderling en tot andere resten, zoals vloerniveaus en muurwerk?
7. Wat is de ouderdom van de in het koor waargenomen bakstenen grafkelder?
8. In hoeverre bevinden zich in de kerk nog delen van de eerder aangetroffen zestiende-eeuwse reliëfs en ander bouwbeeldhouwwerk?

3.2 Methoden en technieken

Voor het onderzoek zijn een Programma van Eisen (PvE) en een Plan van Aanpak (PvA) opgesteld.²⁴ Op een aantal punten is tijdens de uitvoering van het veldwerk afgeweken van deze documenten, vanwege nieuwe inzichten, belemmeringen door terreinomstandigheden of aanpassingen van de civieltechnische werkzaamheden. Voorafgaand aan het gravend onderzoek zijn enkele boringen gezet in de kerk om de bodemopbouw te bepalen.

²² Zie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2011, 31.

²³ Groenewoudt *et al.* 2006.

²⁴ Respectievelijk Van Doesburg, De Kort & Reinstra 2011 en De Kort 2011.

Afb. 3.1 Het onderzoek in volle gang. Op de voorgrond de graafmachine omringd door veldmedewerkers met mondkapjes tegen het stof. Foto naar het oosten.

Bij het onderzoek is gebruikgemaakt van een graafmachine met een vlakke bak. Deze heeft delen van het vlak laagsgewijs ontgraven en bij het handmatig opgraven vrijgekomen grond afgevoerd (afb. 3.1). Een deel van het grondwerk moest vanwege de beperkte manoeuvreerruimte en het aanwezige muurwerk handmatig worden verricht. Bij het uitgraven is intensief gebruikgemaakt van een metaaldetector. Tevens is het stortmateriaal afgezocht.

Het onderzoek heeft maximaal tot 30 cm onder het huidig maaiveld plaatsgevonden. Dit was de geplande verstoringdiepte. Gebleken is dat ondanks de gemaakte afspraken later op sommige plaatsen dieper is gegraven en tevens delen zijn ontgraven waarvan was afgesproken dat hier geen civieltechnische ingrepen zouden plaatsvinden. In overleg met de eigenaar heeft A. Reinstra hier nog aanvullende waarnemingen kunnen doen en zijn die voor zover mogelijk ingemeten door K. Greving en W. Jong.

In de kerk is een lokaal meetsysteem aangelegd waarbij het nulpunt gelegd is in de drempel van de deur in het koor (lokaal coördinaat 100/100:

RD-coördinaat 152119,414/449431,325). Het eindpunt van het systeem ligt in de drempel van de deur van de toren (lokaal coördinaat 137/100: RD-coördinaat 152082,472/449429,050). In de kerk is een tweede punt gemaakt (lokaal coördinaat 115/100: RD-coördinaat 152104,460/449430,398). De figuren in het rapport zijn afgebeeld in dit lokale systeem (afb. 3.2). Opgemerkt dient te worden dat hierdoor de figuren naar het zuiden georiënteerd zijn.

De boringen, vlakken en profielen zijn beschreven volgens de SBB 5.2 van NITG-TNO, waarin de lithologische beschrijving conform NEN5104 is gehanteerd.

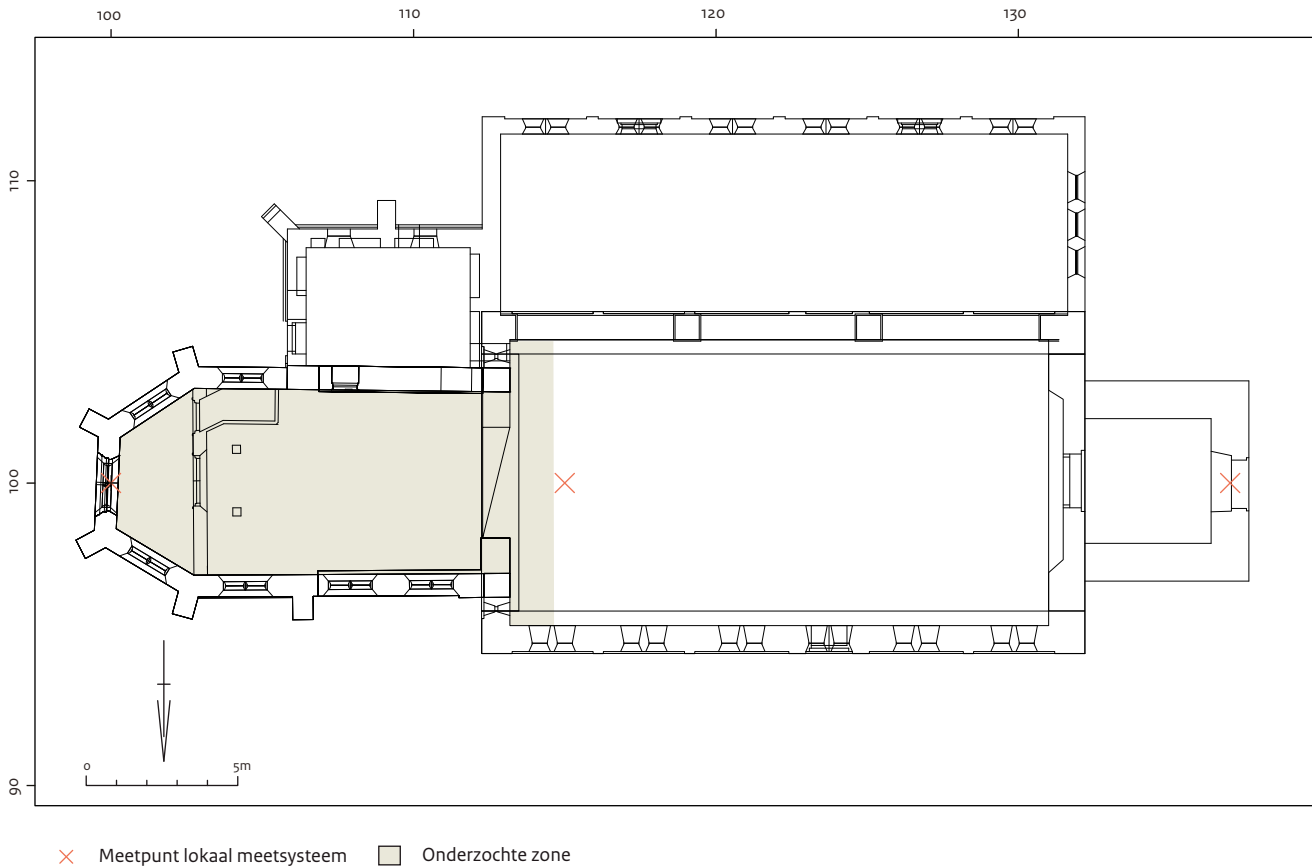
De boringen zijn gezet met een edelmanboor met een diameter van 7 cm en een gutsboor met een diameter van 3 cm.

Muurwerk, vloerniveaus en andere archeologische en bouwhistorische fenomenen zijn op schaal 1:20 getekend. Bij muurwerk zijn materiaalsoort, baksteenformaten, metselverbanden, versnijdingen en bouwnaden en tienlagenmaten vastgesteld. De beschrijvingen zijn uitgevoerd door de bouwhistoricus en de senior archeoloog. Bij de nummering van de profielen zijn deze behandeld als vlakken: vlak 101 is het noordprofiel, vlak 102 het oostprofiel etc.

Vondsten zijn per spoorvulling verzameld.

Uitzondering vormen puinlagen. Hiervan is de samenstelling gedocumenteerd (soort baksteen, plavuizen, tegels, pannen etc.), evenals de voorkomende formaten. Van alle soorten is een zo compleet mogelijk exemplaar geborgen.

Het aanwezige zandpakket onder de bestaande vloer is gedeeltelijk droog gezeefd over een maaswijdte van 1 cm voordat dit uit de kerk is verwijderd. Omdat dit zeefonderzoek vrijwel geen relevant vondstmateriaal opleverde en de context sterk subrecent verstoord bleek te zijn, is dit onderzoek na een dag gestaakt.

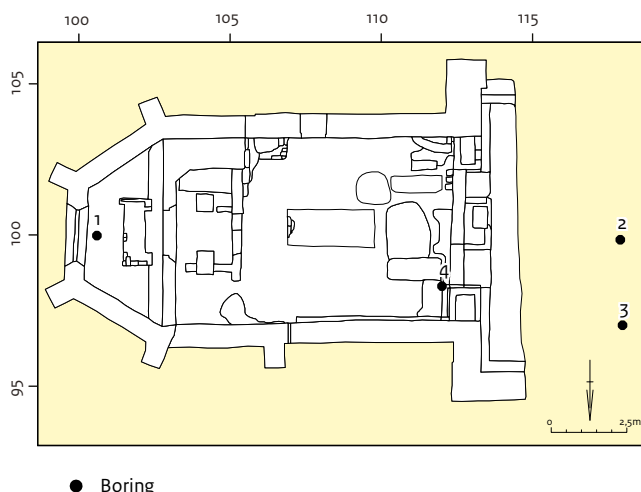
Afb. 3.2 Ligging van de gedocumenteerde vlakken in de kerk en het lokale meetsysteem.

4.1 Booronderzoek

Voorafgaand aan en tijdens het gravend onderzoek zijn vier boringen gezet (afb. 4.1). Deze boringen hadden tot doel inzicht te krijgen in de bodemopbouw ter plaatse. Uit de boringen bleek dat de bodem geroerd is tot een diepte variërend van 1,30 tot 1,85 m -mv (tussen 6,00 m en 5,65 m NAP). Vermoedelijk is deze verstoring het gevolg van het eeuwenlang begraven binnen de kerk. Zes voet (1,83 m) is een gebruikelijke diepte voor een graf. In boring 2 is gestuit op ondoordringbaar baksteenmateriaal op een diepte van 1,30 m -mv (6,20 m NAP). Mogelijk betreft het hier (de vloer van) een bakstenen grafkelder.

Afb. 4.1 Boorpuntenkaart

4.2 Gravend onderzoek

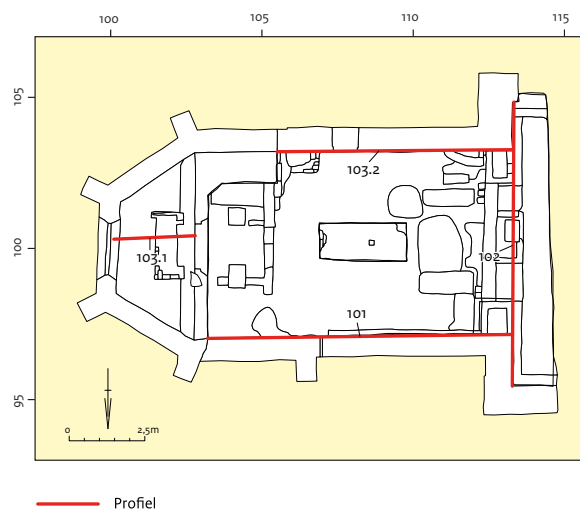
4.2.1 Inleiding

Het veldonderzoek is uitgevoerd op 23 t/m 25 februari en op 6 maart 2011. Het onderzoek heeft plaatsgevonden in het koor van de kerk, omdat hier grond verwijderd moest worden voor de aanleg van vloerverwarming en omdat een deel van het bestaande muurwerk gesloopt zou gaan worden.

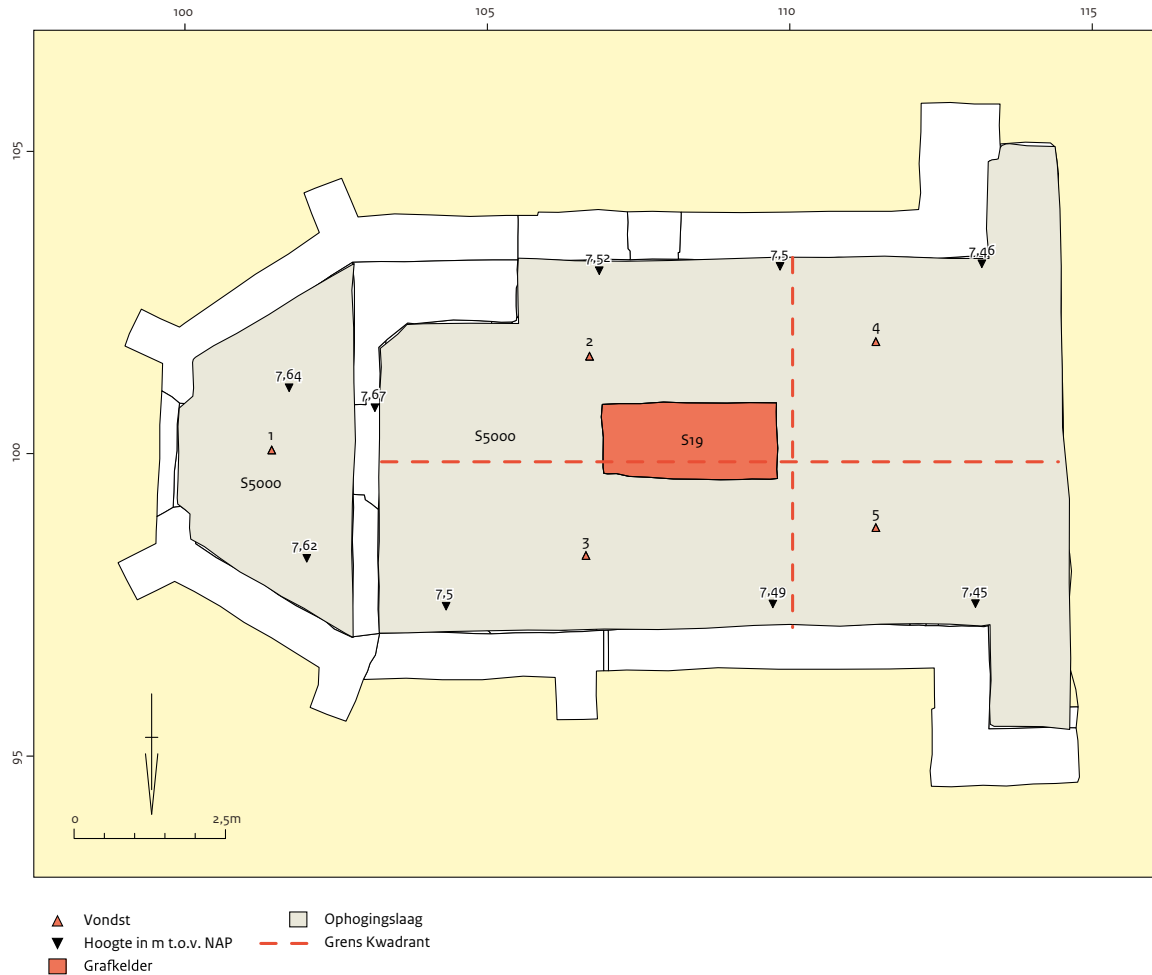
Tijdens het onderzoek zijn drie vlakken aangelegd en gedocumenteerd. De spoorbeschrijvingen zijn opgenomen in bijlage I. Het eerste vlak bevindt zich op het vloerniveau dat zichtbaar werd na het verwijderen van de bestaande vloer. Bij aanvang van het veldonderzoek was deze vloer al verwijderd, zodat volstaan kon worden met het afgraven van de daaronder gelegen laag geel zand. Vlak 2 is aangelegd op het niveau dat nodig was voor de aanleg van de vloerverwarming. Aan de westzijde betekende dit dat het niveau van vlak 1 ca. 30 cm verlaagd moest worden, terwijl aan de oostzijde van het koor het vlak slechts enkele centimeters verdiept hoefde te worden. Het gewenste vloerniveau bevindt zich op ca. 7,3 m NAP. Bij het verwijderen van een afsluitende muur aan de oostzijde van het koor

is op 6 maart 2011 een derde vlak gedocumenteerd. Hier zou een gat voor een convectorput worden uitgegraven. De maximale diepte van de ontgraving ligt hier op ca. 1,1 m -mv (ca. 6,5 m NAP).

Tijdens het onderzoek zijn vier profielen gedocumenteerd: het noord- en zuidmuurvlak van het koor (respectievelijk vlak 101 en 103.2), de kooropening (vlak 102) en een doorsnede in koorsluiting ter hoogte van een aangetroffen bakstenen altaarfundering (vlak 103.1) (afb. 4.2).

Afb. 4.2 Ligging van de gedocumenteerde profielen.

Afb. 4.3 Put 1, vlak 1. Interpretatie van de sporen, ligging van de gezeefde vakken en hoogtemetingen.

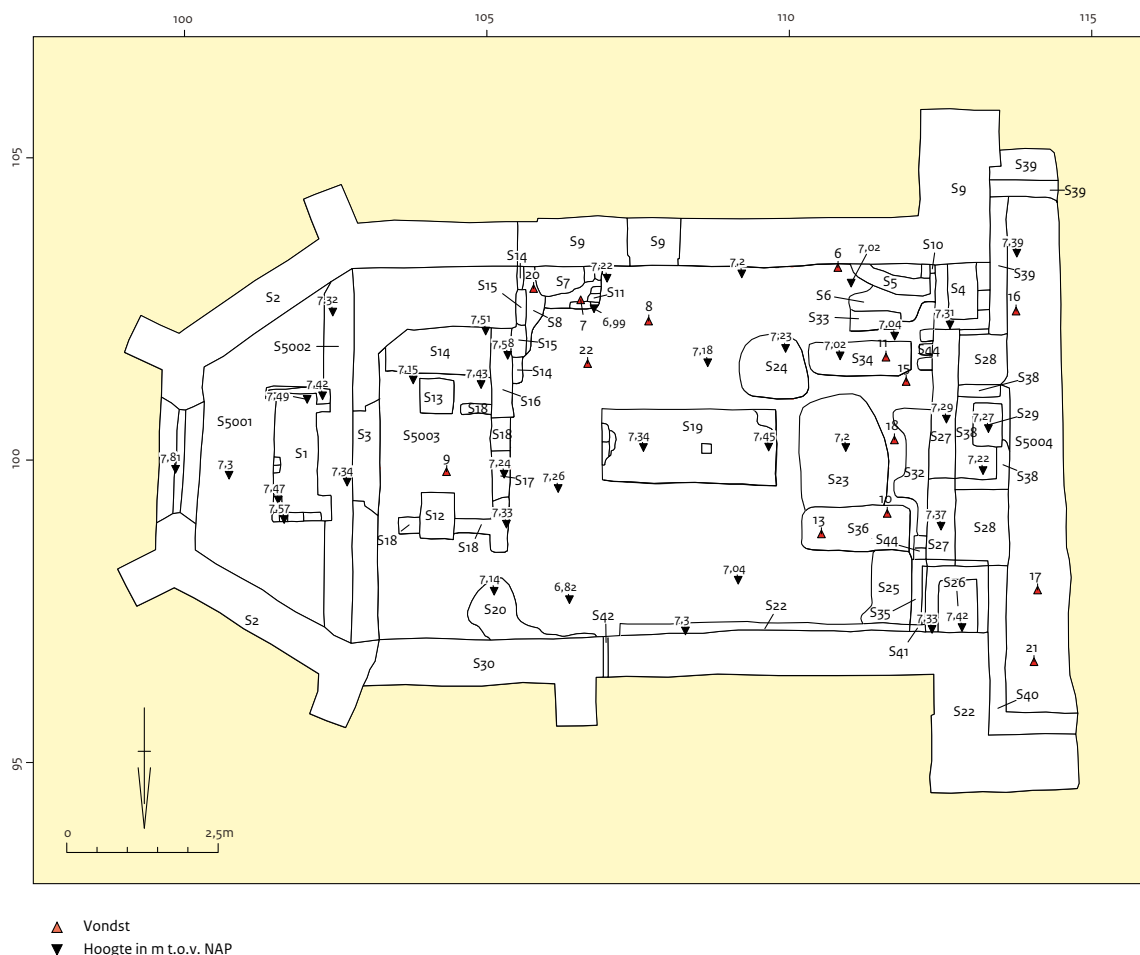
4.2.2 Vlak 1

Het eerste vlak ligt in de zandlaag direct onder de bestaande vloer (afb. 4.3: spoor 5000). Het vlak aan het oosteinde van het koor ligt ca. 20 cm hoger dan aan de westzijde (respectievelijk 7,64 en 7,45 m NAP). In het midden van het koor is een bakstenen grafkelder zichtbaar (spoor 19). De bovenzijde van het gewelf van deze grafkelder ligt op maximaal 7,45 m NAP, wat betekent dat deze direct onder de bestaande vloer lag. Opvallend is dat het gewelf van de grafkelder naar het oosten toe ca. 10 cm afloopt. De afmetingen van de kelder bedragen 2,87 bij 1,25 m.

Het koor is ten behoeve van de vondstverzameling opgedeeld in vijf vakken (vondstnummers 1 t/m 5). De vrijgekomen grond uit de oostzijde van het koor is gezeefd (vondstnummer 1). Ook

de grond uit de zuidelijke helft van het koor is (gedeeltelijk) gezeefd (vondstnummers 2 en 4). Omdat het hier om ophogingszand gaat dat zich niet meer in primaire context bevindt, is afgezien van het zeven van de zuidelijke kwadranten (vondstnummers 3 en 5).

Uit de gezeefde grond is een aantal vondsten verzameld (vondstnummers 1, 4 en 5). Het gaat om enkele munten uit de zeventiende-vroegtwintigste eeuw en verder om veel ijzeren nagels, brokken keramisch bouw materiaal, scherven vensterglas, aardewerkfragmenten en delen van kleipijpen. Tevens komt uit deze laag een groot aantal recente vondsten, waaronder spijkers, schroeven en elektriciteitsdraad.

Afb. 4.4 Put 1, vlak 2. Locatie van de vondsten en hoogtemetingen.

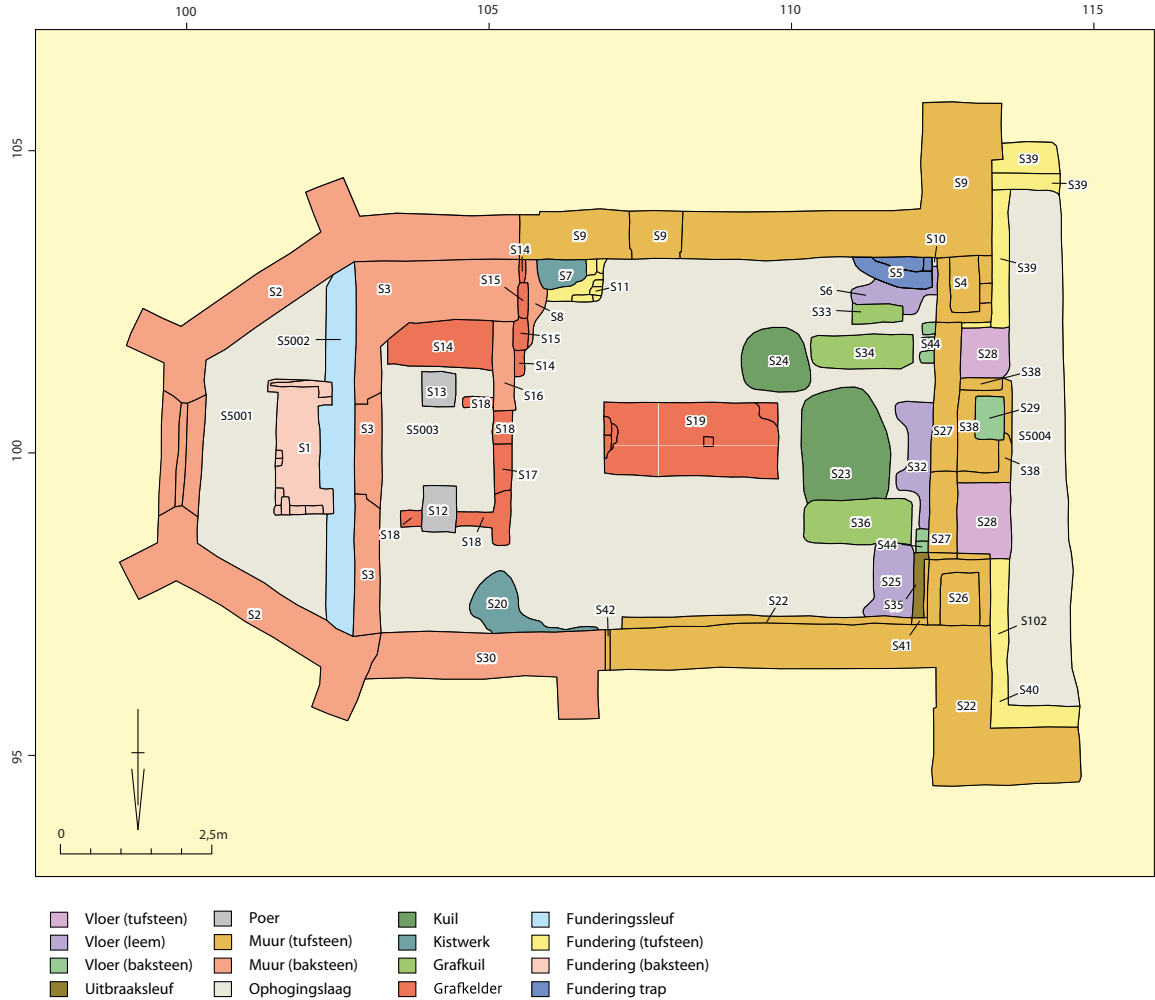
4.2.3 Vlak 2

Het tweede vlak is gelegd op het niveau van de onderzijde van het bouwvlak voor de vloerverwarming. Hiervoor moest aan de oostzijde meer grond worden verwijderd dan aan de westzijde van het koor (afb. 4.4). Tijdens de aanleg is een groot aantal archeologische fenomenen aangetroffen: grafkelders, grafkuilen, vloerdelen van leem, tufstenen en baksteen, kuilen en funderingen van uiteenlopende bouwdeelen (afb. 4.5).

Ongeveer 1 m ten westen van de binnenzijde van de bakstenen koorsluiting is het fundament van een altaar aangetroffen (spoor 1). Het fundament meet ca. 2,2 bij 1,0 m en bestaat uit gemetselde bakstenen (formaat 30 x 13 x 6 cm) (afb. 4.6 en 4.7). Het fundament is nog maximaal drie stenen hoog (7,46 m NAP) en ligt ongeveer 35 cm

lager dan de hardstenen dorpel van de oostingang in de koormuur.

Op het punt waar de koormuren van de sluiting naar binnen knikken, bevindt zich een 45 cm dikke dwarsmuur (spoor 3). Deze dateert uit 1887 en draagt een galerij met zitplaatsen en het orgel. De galerij wordt ter hoogte van de zitplaatsen verder ondersteund door vier gietijzeren zuilen op natuurstenen blokjes die op bakstenen poeren staan (sporen 12 en 13) (afb. 4.8). In het zuidelijk deel van de dwarsmuur (spoor 3) bevindt zich een deurpartij met daarachter een trap die de daarboven gelegen galerij ontsluit. Een halfsteens muurtje, haaks op de dwarsmuur (eveneens spoor 3) in westelijke richting, zorgt ervoor dat de onderzijde van de trap vanuit de kerk niet zichtbaar is. Bij de aanleg van de binnenmuur en de omkleding van de trap (beide spoor 3) zijn twee oudere grafkelders aangetast. De zuidelijke grafkelder (sporen 14 en 15) is nog grotendeels intact. Dit is opmerkelijk omdat het halfsteens muurtje (spoor 3) gro-

Afb. 4.5 Put 1, vlak 2. Interpretatie van de aangetroffen sporen.

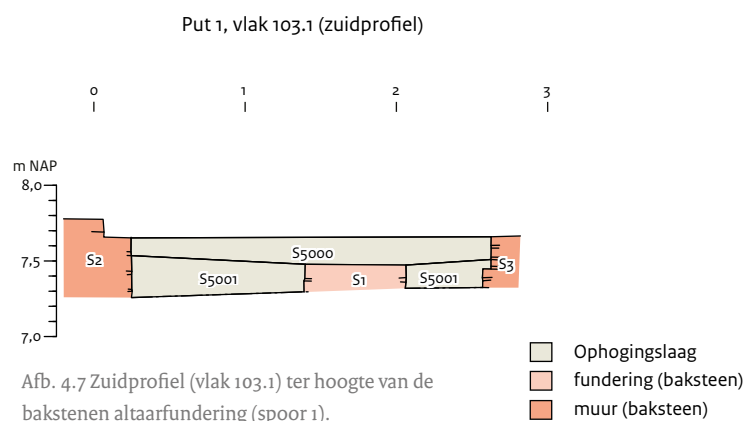
tendeels op het tongewelf is gemetseld. De bovenkant van het gewelf ligt op 7,51 m NAP (afb. 4.9). De tweede grafkelder (sporen 17 en 18) bevindt zich centraal in het koor, ongeveer halverwege de dwarsmuur en wordt doorsneden door twee van de eerder genoemde poeren. Van deze grafkelder ontbreken het gewelf en het bovenste deel van de muren. De bovenkant van het muurwerk van deze kelder varieert tussen 7,33 en 7,15 m NAP. Bij beide grafkelders is sprake van een met baksteen dichtgezette doorgang in de westelijke muur (sporen 15 en 17). Hoewel met de uitvoerder was afgesproken dat de intacte grafkelder (spoor 14 en 15) afgesloten zou blijven, is er toch een kijkgaatje in gemaakt. Via dit gat zijn voor zover mogelijk foto's en maten genomen. Het binnenwerk van de kelder bedraagt ca. 1,75 x 2,44 m. De kelder is in het recente verleden open geweest, zo blijkt uit de inhoud en een opschrift 'HVDaal 1887'. De inhoud bestaat nog slechts uit

een enkele, ingevallen kist en een aantal losse botten op de bakstenen bodem. Uit de aftekeningen op de bepleisterde wanden blijkt dat er nog minimaal twee andere kisten met een zadeldakvormig deksel moeten zijn geweest. De complete grafkelder is opgebouwd uit bakstenen van ? x 14 x 6 cm. Het formaat van de gebruikte bakstenen van de grotendeels verstoorde grafkelder was moeilijk te bepalen.

De binnenzijde van de noord- en zuidmuur van het koor zijn gedocumenteerd (respectievelijk vlakken 101 en 103.2). In beide gevallen bestaat het opgaande muurwerk uit rechthoekige blokken tufsteen. Het metselverband bestaat overwegend uit strekkend gelegde blokken tufsteen (strekken), afgewisseld door een enkel kops geplaatst blok (kop). Dit opgaande werk is opvallend gefundeerd, waarbij er een verschil is tussen de noord- en zuidmuur. Bij de noordmuur

Afb. 4.6 De fundering van het bakstenen altaar in het vijftiende-eeuwse koor (spoor 1).

Afb. 4.7 Zuidprofiel (vlak 103.1) ter hoogte van de bakstenen altaarfundering (spoor 1).

Afb. 4.8 De fundering van een van de gietijzeren palen van het balkon (spoor 13). Foto genomen naar het zuidoosten.

Afb. 4.9 Gemetselde grafkelder (spoor 14) aan de zuidoostzijde van het koor. Foto genomen naar het oosten.

Afb. 4.10 Detail van het noordprofiel met de fundering van tufsteenbroden (spoor 21) met daaronder veldkeien (spoor 47). Rechts op de foto het kistwerk (spoor 20).

Afb. 4.11 Detail van het zuidprofiel met de aanzet van de koorsluiting (spoor 43).

Afb. 4.12 Detail van het noordprofiel met links de aanzet van de koorsluiting (spoor 42). Onder en voor de bakstenen (spoor 30) ligt kistwerk zonder schil (spoor 20).

Afb. 4.13 Koppelfundering tussen het romaanse koor en het schip (sporen 27, 39 en 40). Op de voorgrond los gelegde bakstenen die mogelijk onderdeel van een vloer zijn geweest (spoor 29). Rechts op de foto de plint van de basis van de triomfboog (spoor 4). Foto genomen naar het oosten.

Afb. 4.14 Detail van de koppelfundering met plint van de basis van de triomfboog. Op de voorgrond een deel van de lemen vloer (spoor 25). Foto genomen naar het noordwesten.

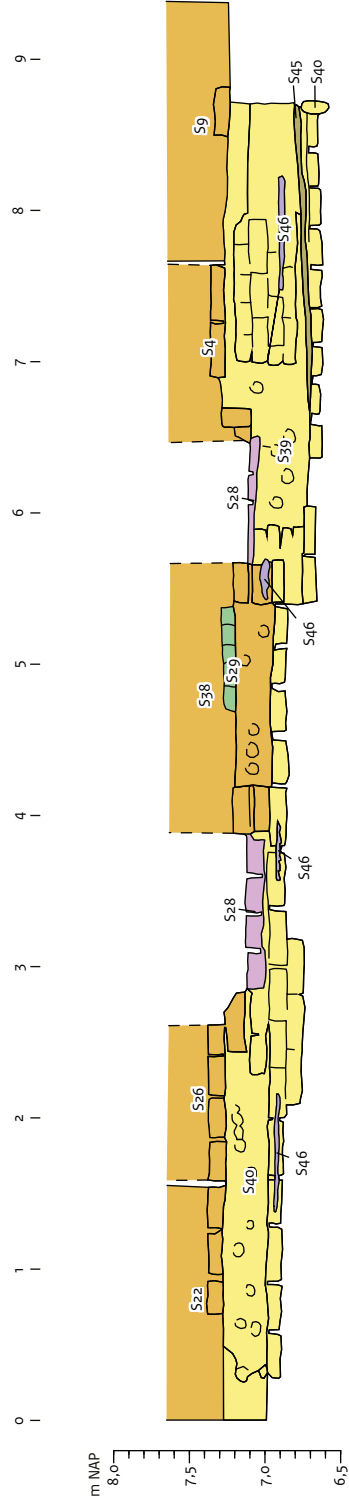
liggen de strekken op een kantstaande stroomlaag die naar binnen steekt/versnijdt (spoor 21). Deze stroomlaag heeft de functie van uitvlaklaag en ligt op een fundament van kleine veldkeien van ongeveer dezelfde afmetingen (spoor 47). De onderkant van de eerste metsellaag van het opgaande werk (spoor 22) bevindt zich in het noordprofiel op 7,20-7,10 m NAP. De zuidelijke tegenhanger is op soortgelijke wijze gefundeerd, maar hier begint de versnijding op ca. 6,90 m NAP en verspringt slechts enkele centimeters naar binnen. De aanleg van de fundering aan de zuidzijde is dus veel minder breed en ligt dieper dan aan de noordzijde. De reden voor dit verschil is onduidelijk.

In beide profielen is de aanzet van een koorsluiting aangetroffen. Deze begint op het punt waar in het tufstenen muurwerk een verticaal geplaatst tufsteenblok is aangetroffen (sporen 42 en 43; afb. 4.11 en 4.12). Ten oosten van deze stenen is het regelmatige werk verdwenen. Hier is de vulling, bestaand uit mortel, puin en kiezelstenen, van het kistwerk zichtbaar (sporen 7 en 20). Zowel aan de noord- als aan de zuidkant komt de fundering hier naar binnen, waarbij aan de zuidkant ook een stukje van het binnenblad van het kistwerk bewaard is (spoor 11). De tufbroodjes hiervan meten ca. 25 x 20 x 10 cm. Ook op de overgang van het koor naar het schip zijn fundamenteen gevonden (afb. 4.13). Hier is een koppelfundering aangetroffen die de oostelijke schipgevel en de noordelijke en zuidelijke koormuur met elkaar verbindt (spoor 27, 39 en 40). Uit restanten blijkt dat de toegang tot het koor verder was ingesnoerd dan tegenwoordig.

Zowel aan de noord- als aan de zuidkant zijn namelijk enkele lagen tufsteen bewaard van de pijlers die een triomfboog droegen. Het gaat om twee rechthoekige stukken muurwerk van ca. 90 cm dikte en ca. 110 cm lengte (sporen 4 en 26). Deze blokken zijn op de kopse kant en aan de koorzijde voorzien van een afgeschuinde profielplint (afb. 4.13 en 4.14). Of er ook aan de schipzijde een afgeschuinde plint is geweest, valt niet te zeggen. De fundering is hier weggebroken. De basis van deze plint ligt op 7,10 m NAP. Binnen de pijlers is op de koppelfundering ook een oorspronkelijk loopvlak aangetroffen (spoor 28; afb. 4.15). Dit vlak bestaat uit kalk. Aan zowel de koor-, als de schipzijde van de koppelfundering is een leemlaag aangetroffen op een vergelijkbare hoogte (sporen 6, 25, 32 en 46). Deze houdt mogelijk verband met het hetzelfde loopvlak als dat op de koppelfundering.

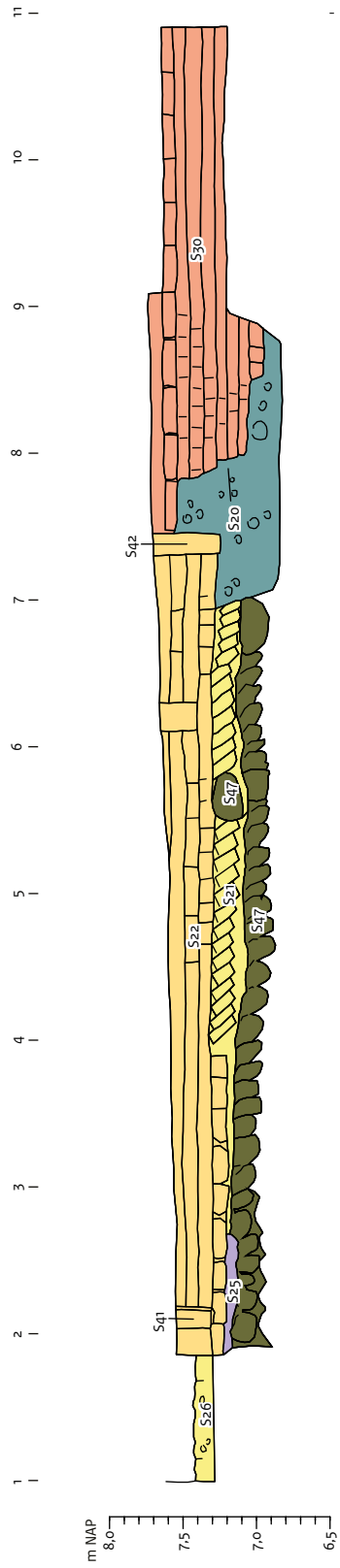
Tussen de sporen 4 en 26 bevindt zich op de oostrand van de eerder genoemde tufstenen koppelmuur een uit een rij tufsteenbroodjes (formaat ca. 28 x 15 x 10 cm) opgebouwd, ca. 28 cm breed muurtje (spoor 27) dat tussen de plinten is gezet. Zeer waarschijnlijk gaat het hier om de resten van een latere muur of drempel op de scheiding van het koor en het schip. Aan zowel de west- als oostzijde van dit muurtje bevinden zich verschillende fenomenen. Aan de westzijde zijn op enkele plaatsen resten van een lemen vloer gevonden en ook aan de oostzijde zijn leemresten aanwezig (afb. 4.14). Het gaat om leemresten op muurvlakken en om grotere plekken met leemresten (sporen 6, 25, 32 en 46). De

Put 1, vlak 102 (oostprofiel)

Afb. 4.15 Oostprofiel (vlak 102)

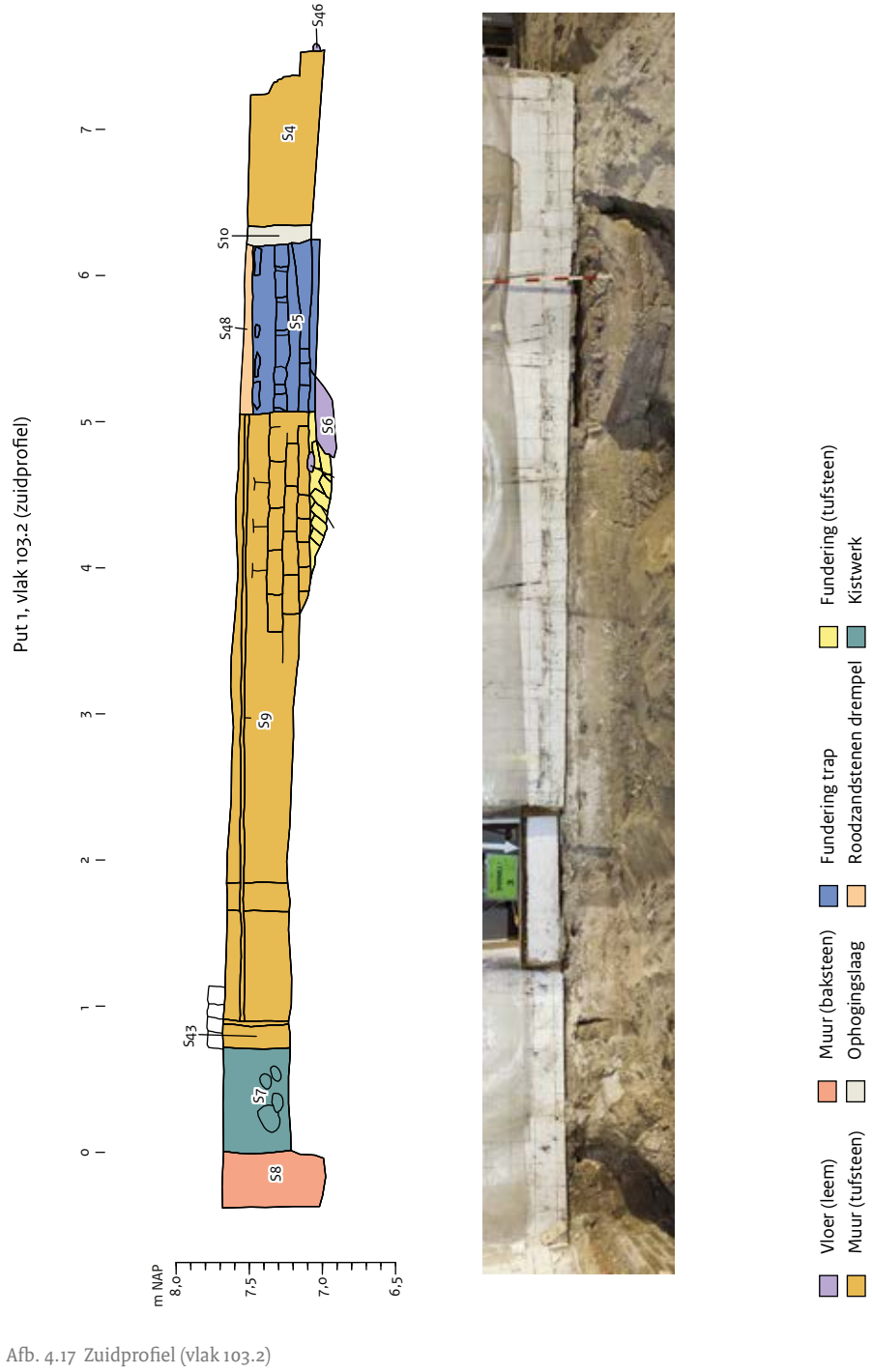
Put 1, vlak 101 (noordprofiel)

- Vloer (leem)
- Muur (tufsteen)
- Muur (baksteen)
- Kistwerk
- Fundering (tufsteen)
- Fundering (veldkeien)

Afb. 4.16 Noordprofiel (vlak 101)

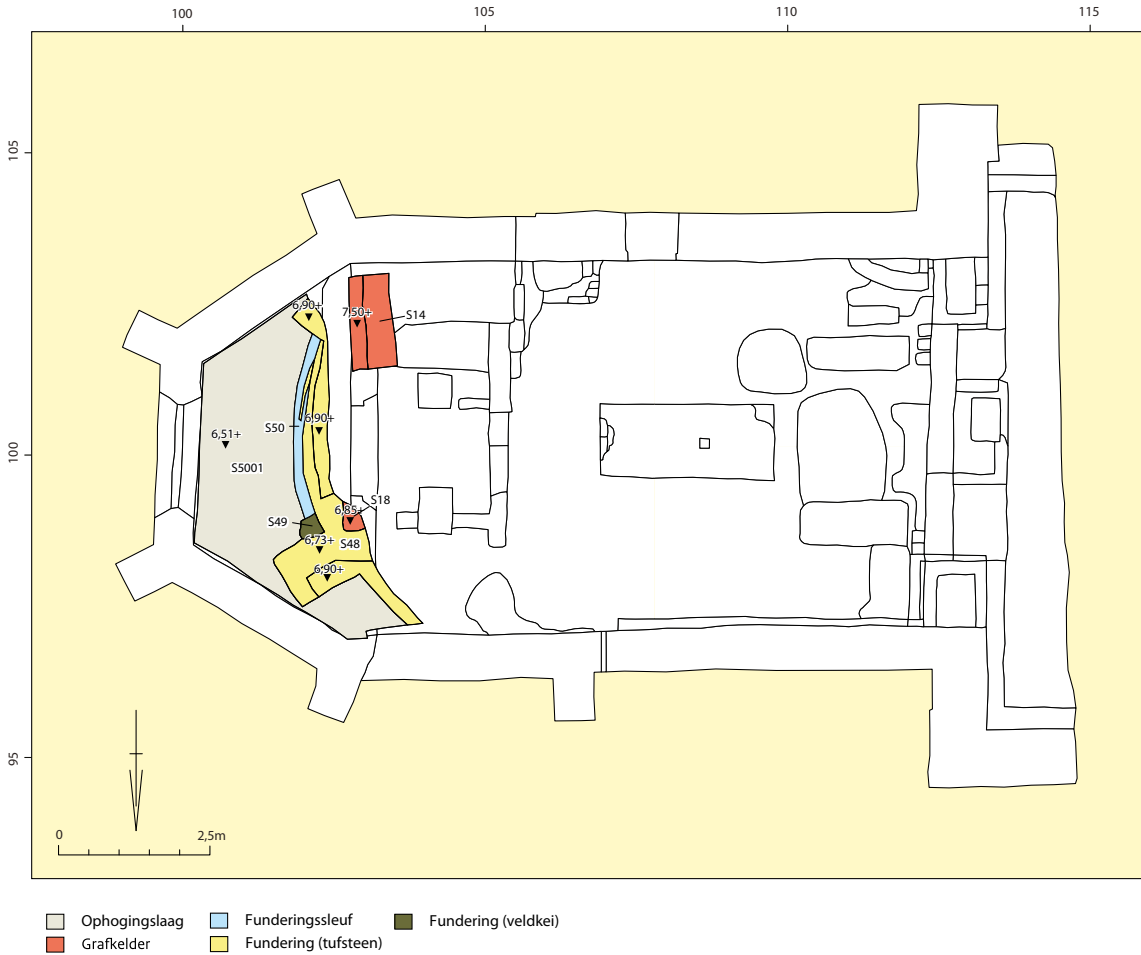

Afb. 4.17 Zuidprofiel (vlak 103.2)

Afb. 4.18 Put 1, vlak 3. Interpretatie van de sporen en hoogtemetingen.

Afb. 4.19 Foto van de fundering van de koorsluiting (spoor 48) met steunberen. Foto genomen naar het westen. Links op de foto de zuidelijke grafkelder (spoor 14).

oorspronkelijke leemvloer is op de meeste plaatsen verdwenen door latere begravingen en bouwwerkzaamheden. De leemvloer heeft een dikte van 10-15 cm. Van de leemvloer is een monster genomen (vondstnummer 6). Het vloerniveau tegen het noordelijke muurvlak heeft een andere hoogte dan dat tegen het zuidelijke muurvlak. Aan de noordzijde ligt de bovenkant op ca. 7,20 m NAP en aan de zuidzijde op ca. 7,10 m NAP (afb. 4.15, 4.16 en 4.17). Dit hoogteverschil komt overeen met de eerder genoemde aanlegverschillen in de funderingen van beide koormuren. Op een hoger niveau zijn enkele grijze plavuizen (14 x 14 cm) van een jongere vloer gevonden (spoor 44). Uit de verstoorde grond zijn enkele vergelijkbare plavuizen en geglazuurde plavuizen van roodbakkende klei geborgen. Mogelijk zijn deze afkomstig van een andere vloer.

Halverwege de koppelfundering bevindt zich een aantal bakstenen van 24 x 11 x 4 cm. De bakstenen zijn los gelegd. De duiding van de bakstenen is niet duidelijk. Het zou een vloerrestant kunnen zijn, maar ook een deel van een fundering. Het baksteenformaat wijst op een relatief late, post-middeleeuwse datering.

Tijdens het onderzoek zijn drie oost-westgeoriënteerde grafkuilen herkend (sporen 33, 34 en 36). Spoor 33 betreft een kindergraf van ongeveer 0,80 bij 0,30 m. Van de houten kist zijn delen van de wand en bodem bewaard gebleven. Parallel aan deze grafkuil ligt ten noorden hiervan een tweede grafkuil (spoor 34). Dit graf meet 0,50 bij 1,70 m en eindigt vlak bij de koppelfundering. De derde grafkuil (spoor 36) bevindt zich ongeveer 2 m ten noorden van spoor 35. De grafkuil meet 0,75 bij 1,80 m en doorsnijdt de leemvloer (spoor 25 en 32). Uit de grafkuilen zijn enkele aan het oppervlak gelegen menselijke skeletresten geborgen, maar de graven zijn niet gelicht. Uit de bovenzijde van spoor 36 komt een groot aantal fragmenten van dakleien (vondstnummer 13). Het lijkt erop dat de leien secundair in de grafkuil zijn gedeponed. Ten zuiden van het kindergraf (spoor 33) zijn resten gevonden van het fundament van een trapommuring of een traprede (spoor 5). In het zuidprofiel (afb. 4.17) is te zien dat de afgeronde fundering van de trap in de zuidelijke koormuur (spoor 9) is ingebracht. De trapfundering bestaat uit baksteen en tufsteen en is aangelegd op de leemvloer (spoor 6). De fundering bestaat uit een dun laagje mortel met daarop plavuizen die aan-

sluiten op een dorpel van rode zandsteen (spoor 48). Deze dorpel vormt de onderkant van een dichtgezette deuropening. De opening is zichtbaar in de sacristie/consistorie, maar in 1924 omgevormd tot ruimte voor een ijzeren brandkast. Halverwege de zuidelijke koormuur is een ondiepe uitsparing van ca. 20 cm breed aanwezig. In deze uitsparing bevindt zich een staand stuk tufsteen. In de noordelijke koormuur bevindt zich op dezelfde hoogte een vergelijkbaar stuk tufsteen. Deze bouwsporen (sporen 42 en 43) markeren het einde van de romaanse koortravee. Vanaf dit punt begon een ingesnoerde, vermoedelijk halfronde koorsluiting. Vanaf dit punt springt het fundament naar binnen. Aan de zuidkant is een restant van het binnenblad en kistwerk bewaard gebleven (spoor 7 en 11). Aan de noordkant bevindt zich een stuk kistwerk (spoor 20) dat mogelijk hierbij hoort.

Vanaf de staande stukken tufsteen begint de in baksteen uitgevoerde (uitbouw)fase van het gotische koor (sporen 2 en 30). Het baksteenformaat van dit muurwerk is 30 x 14 x 7 cm.

4.2.4 Vlak 3

Enkele dagen na afloop van het veldwerk is door de aannemer ter hoogte van de gesloopte binnenmuur van het koor een gat gegraven voor een convectorput.²⁵ Hierbij kwamen vanaf ca. 6,90 m NAP resten van het tufstenen koor tevoorschijn. Deze resten zijn door A. Reinstra gedocumenteerd en door W. Jong en K. Greving ingemeten. Het gaat hierbij om de onderste funderingslagen van een groot gedeelte van een koorsluiting (afb. 4.18 en 4.19). Deze heeft aan de buitenzijde twee zware, vierkante steunberen. De fundering is nog drie metsellagen hoog, waarbij de stenen per laag een aantal centimeters naar binnen verspringen. De fundering bestaat uit rond gelegde, halfsteens tufsteen schillen met daarbinnen kistwerk in de vorm van kiezels, mortel en tufresten. Het tufsteen ligt op keien die in een funderingsleuf met zand en mortel zijn gelegd.

²⁵ Deze ingreep was niet voorzien in het bestek en het Programma van Eisen. De convectorput is zonder overleg met de Rijksdienst ontgraven. Dat deze gedocumenteerd kon worden, berust op de toevallige aanwezigheid van A. Reinstra.

Bij de opgraving is een kleine hoeveelheid vondstmateriaal verzameld. De meeste vondsten zijn afkomstig uit de verrommelde zandlaag onder de vloer. Het gaat vooral om munten en enkele fragmenten van oude kranten. Alle vondstnummers hebben redelijke hoeveelheden aardewerkscherven opgeleverd, iets wat gezien de vondstlocatie wel enige bevreemding opwekt. Mogelijk hangen de vondsten samen met verbouwingen in de negentiende eeuw en 1924, waarbij het niveau van de vloer lijkt te zijn verhoogd met aangevoerde grond. Enkele vondsten (vondstnummers 4 en 5) bevatten vensterglas. De samenstelling doet vermoeden dat glas van verschillende ouderdom bij een verbouwingsfase in de grond is gedeponeerd. Uit de meeste grondsporen zijn slechts enkele vondsten verzameld. Het gaat bij de begravingen vooral om menselijke skeletdelen en bij de overige grondsporen om kleine aantallen aardewerkscherven, fragmenten keramisch en ander bouw materiaal, en stukken ijzer. De determinaties van de vondsten zijn opgenomen in bijlage II.

5.1 Aardewerk en overige keramiek

Aardewerk

Een randfragment van een kan met doornvormig randprofiel van proto-steengoed is de oudste vondst. Het randstuk kan globaal in de tweede helft van de dertiende eeuw worden gedateerd.²⁶ Een randfragment van een bolle beker van bijna-steengoed is enige decennia jonger dan de kan, evenals een wandscherf in hetzelfde baksel.²⁷ Enkele scherven volledig versinterd steengoed al dan niet met ijzerengobe kunnen globaal in de veertiende-veertiende eeuw worden

gedateerd. Eenzelfde datering kan worden toegekend aan een klein deel van de scherven roodbakend aardewerk met loodglazuur. Het leeuwendeel daarvan dateert echter uit de nieuwe tijd, vooral uit de achttiende-negentiende eeuw. Hetzelfde geldt voor het gros van het materiaal van witbakend aardewerk met loodglazuur, waaraan in sommige gevallen metaaloxide is toegevoegd. Enkele scherven, waaronder een randfragment van een kopje van industrieel wit aardewerk, kunnen in de negentiende-voegtwintigste eeuw worden gedateerd.

Er zijn enkele fragmenten van kleipijpen gevonden. Hieronder bevindt zich een fragment van pijpenkop met een vroeg-ovoïde ketel. De pijp heeft een ongekroonde 15 als hielmerk. Dit merkteken is in Gouda tussen 1706 en 1828 gebruikt.²⁸ Deze pijp kan evenals de andere in de eerste helft van de achttiende eeuw worden gedateerd. Verder zijn er fragmenten van twee kogeltjes of knickers van steengoed geborgen. Dergelijke objecten worden vaak in post-middeleeuwse contexten gevonden.

Keramisch bouw materiaal

Onder de vondsten bevinden zich enkele fragmenten en diverse hele plavuizen. De plavuizen zijn met uitzondering van een exemplaar (21,5 x 21,5 x 3 cm) van roodbakend aardewerk met loodglazuur, waaraan in sommige gevallen een sliblaag en/ of metaaloxide is toegevoegd. Er zijn verschillende formaten geconstateerd: 8,3 x 8,3 cm, 8,7 x 8,7 cm, 12,4 x 12,4 cm en 12,5 x 12,5 cm. De dikte van de plavuizen varieert van 1,8 tot 3,3 cm. De kleinste plavuizen hebben de grootste dikte. Deze dateren mogelijk nog uit de late middeleeuwen. De overige stammen uit de nieuwe tijd.

Tabel 5.1 Aardewerk uit de middeleeuwen/nieuwe tijd uit de uitgezeefde grond

	Rand	Wand	Bodem	Totaal
Proto-steengoed	1	0	0	1
Bijna-steengoed	1	0	0	1
Steengoed	0	7	0	7
Rodbakend	10	65	3	78
Witbakend	3	8	0	11
Industrieel wit	1	0	0	1
Totaal	16	80	3	99

²⁶ Vergelijk Beckman 1975, Tafel 19, 1-2; Bartels 1999, 528-5.

²⁷ Vergelijk Beckman 1975, Tafel 46-8; Bartels 1999, 529-11 en 12.

²⁸ Duco 1982, 99.

5.2 Glas

Twee vondstnummers (vondstnummers 4 en 5) hebben redelijke aantallen glas opgeleverd. Het gaat hierbij vrijwel volledig om fragmenten vensterglas. Er is een grote variatie aan kleuren en diktes. Blank en lichtgroen glas komt het meest voor, maar er zijn ook enkele fragmenten opaak en donkergroen glas. Eén scherfje is voorzien van florale beschildering. Een deel van het materiaal heeft afdrukken van loodstrips. Sommige stukken zijn bijgewerkt om in glas-in-loodramen te kunnen worden verwerkt. Onder het materiaal bevinden zich enkele stukken met een iets verdikte, afgeronde rand. Mogelijk dateren deze nog uit de late middeleeuwen. De overige lijken afkomstig uit de nieuwe tijd.

Verder is een bruine glazen kraal gevonden. Mogelijk is deze afkomstig van een rozenkrans. De ouderdom van de kraal is niet bekend.

5.3 Metaal

Het leeuwendeel van de metaalvondsten bestaat uit machinaal en handgesmede spijkers. De meeste spijkers komen uit de gezeefde grond. Uit dit pakket komen ook diverse recente schroeven, ijzeren leidingklemmen en een ijzeren handgreep van een doodskist. Uit deze laag komen verder enkele munten, waaronder een gehalveerde duit van West Friesland uit 1638, een duit uit Groningen en Ommelanden uit 1770, een duit van de stad Utrecht uit 1791, een halve cent uit 1876 en een zilveren dubbeltje uit 1918. Verder een achttiende-negentiende-eeuwse Neurenbergse rekenpenning²⁹ en twee niet nader te determineren, sterk afgesleten koperen muntjes, waarschijnlijk duiten. De meeste grondsporen hebben geen metaalvondsten opgeleverd. Uit enkele sporen komen een of meerdere ijzeren nagels.

5.4 Papier

Er zijn enkele fragmenten van oude kranten geborgen, waaronder een stuk van een krant uit 1924, het jaar waarin een grote verbouwing en herinrichting plaatsvonden. De kranten zijn mogelijk ter isolatie onder de vloer aangebracht.

5.5 Botmateriaal F.J. Laarman

Tijdens het onderzoek in de Maartenskerk in Doorn is ook botmateriaal verzameld, voornamelijk menselijke resten. Op twee gevallen na (sporen 33 en 34) is het botmateriaal zonder duidelijke vondstcontext. Daarnaast zijn dierlijke botfragmenten geborgen.

Omdat het om 'losse' vondsten gaat, is er slechts globaal naar gekeken met behulp van de vergelijkingscollectie van de Rijksdienst. Geslacht en leeftijd bij overlijden zijn waar mogelijk vastgesteld aan de hand van de richtlijnen van de Workshop of European Anthropologists uit 1980. Enkele complete pijpbeenderen zijn opgemeten en hieruit is de lichaamslengte berekend volgens de formules van Trotter en Gleser.³⁰ De determinaties van het botmateriaal zijn opgenomen in bijlage III.

Per vondstnummer is gekeken naar associaties, dat wil zeggen in hoeverre er meerdere botten van één individu aanwezig zijn. Dit is enkele gevallen vastgesteld. Bij vondstnummer 1 lijken veertien botjes afkomstig te zijn van één baby van ongeveer 0 maanden oud. Een andere associatie vormen een humerus en een bijpassende radius uit de linkerarm van een vrouw in vondstnummer 12.

De vondstnummers zijn vervolgens als aparte complexen behandeld en per vondstnummer is gekeken naar het minimum aantal individuen. Dit resulteerde in een minimum aantal van achttien volwassenen, waaronder vijf vrouwen en vijf mannen, en een baby van 0 maanden, een baby jonger dan 3 maanden, twee baby's van ongeveer 1 jaar en een kind van ongeveer 10 jaar. Drie pijpbeenderen waren compleet en hiervan kon de grootste lengte worden gemeten. Dit resulteerde in drie lichaamslengten, namelijk

---

²⁹ Mitchiner 1988.

³¹ Trotter en Gleser 1958.

een man van 187 cm en twee vrouwen van 155 en 164 cm.

De dierlijke botfragmenten zijn onder andere afkomstig van grote en middelgrote zoogdieren, vooral rund. Daarnaast zijn diverse vogelsoorten aangetroffen en een zwarte rat.

De menselijke skeletresten zijn een afspiegeling van een populatie aan mannen, vrouwen en kinderen uit de zeventiende-begin-negentiende eeuw.

De dierenbotten zijn intrusief in de graven of bij graaf- en bouwwerkzaamheden, vermoedelijk vermengd met grond, in de kerk terechtgekomen.

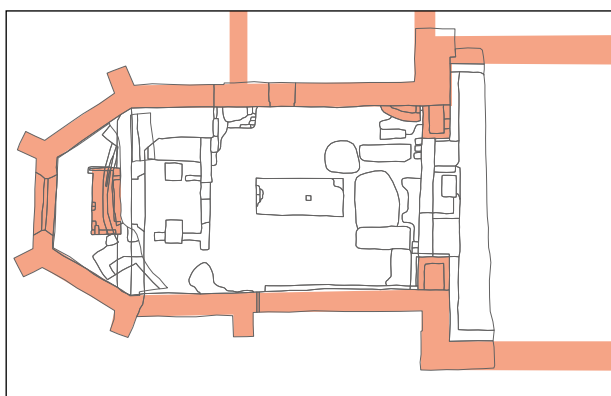
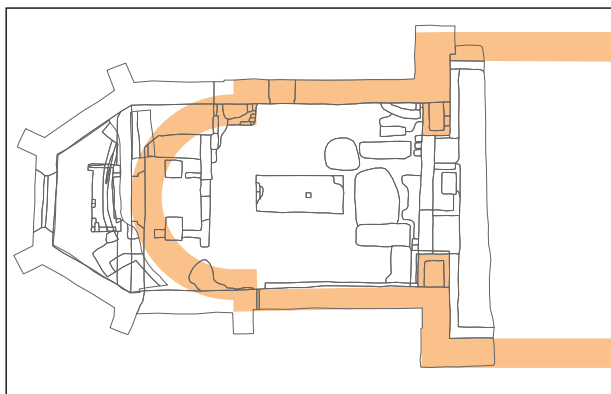
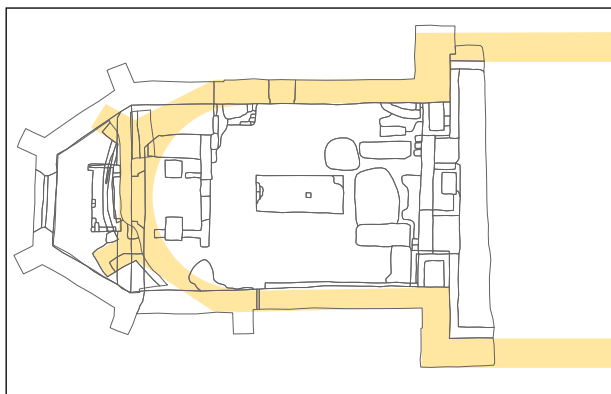

Het onderzoek heeft aanvullende gegevens opgeleverd over de bouw- en gebruiksgeschiedenis van de Maartenskerk in Doorn.

Allereerst is duidelijk geworden dat de romaanse tufstenen kerk een ingewikkelde geschiedenis heeft als het gaat om de koorafsluiting. Er lijkt sprake te zijn van twee bouwfases. In de late vijftiende eeuw is de romaanse koorafsluiting behorend bij het schip en de tufstenen koortravee weggebroken ten behoeve van de vergroting van de kerk en de aanleg van een nieuw altaar. Na de Reformatie zijn in dit deel van het koor diverse grafkelders aangelegd. Al deze werkzaamheden hebben ertoe geleid dat er van het romaanse muurwerk weinig is overgebleven. Hierdoor heeft de reconstructie van de ontwikkeling van de koorafsluiting een sterk hypothetisch karakter (afb. 6.1).

Van de mogelijk oudste koorafsluiting zijn delen van een brede, halfronde fundering gevonden. De fundering bestaat uit een tufstenen buitenschil die naar boven trapsgewijs verjongt, met daarbinnen gestort kistwerk in de vorm van keien, grind en mortel. Aan de buitenzijde bevinden zich elk op ongeveer een derde van de ronding twee in verband gemetselde, zware tufstenen steunberen. Mogelijk is een aan de binnenzijde van de noordelijke koormuur gevonden blok kistwerk eveneens onderdeel van deze fundering. Dit blok is geïncorporeerd in de fundering van deze muur, wat doet vermoeden dat beide tot één bouwfase behoren. Als de ronding van de tufstenen buitenschil naar het zuiden wordt doorgetrokken, blijkt deze niet aan te sluiten op de bestaande, zuidelijke koormuur. Uitgaand van symmetrie en het op een logische wijze volmaken van de ronding, komt deze ten zuiden van de bestaande koormuur te liggen. Op basis van de bouwsporen in de zuidmuur en, de fundamenten bij de triomfboog lijkt er geen reden om aan te nemen dat de zuidelijke koormuur een latere bouwfase vertegenwoordigt. Wel wijkt de funderingswijze iets af van die van de noordmuur, maar het is niet duidelijk of dit te maken heeft met een verplaatsing van de zuidmuur. Als de funderingsresten wel deel zouden uitmaken van één koorafsluiting, betekent dit dat deze in aanleg minimaal 2 m breed is geweest. Dat is aanzienlijk breder dan de fundering van de aansluitende noordelijke en zuidelijke koormuur. Een dergelijke brede fundering heeft alles te maken met het muurwerk en gewelf erboven. Opgaand werk of de aanzet daartoe is niet aan-

■ Romaanse fase 1 ■ Romaanse fase 2 ■ Gotische fase

Afb. 6.1 De fasering van het koor

getroffen. Theoretisch zou het zelfs kunnen dat op het brede funderingsbed een sluiting heeft bestaan die van binnen halfronde en aan de buitenzijde uit drie vlakken heeft bestaan. Een veelhoekige koorafsluiting zou kunnen verklaren waarom er aan de buitenzijde twee zware steunberen zijn aangebracht. Deze steunberen – die in verband met de halfronde fundering van de koorafsluiting waren gemetseld – zouden dan de hoeken hebben verstevigd.

Afb. 6.2 Het doxaal van de Joriskerk in Amersfoort gezien vanaf de koorzijde. De opgang naar de galerij bevindt zich aan de rechterzijde (foto: Jos Stöver).

Veelhoekige koorsluitingen met steunberen komen in de romaanse bouwtrant niet veel voor. Opmerkelijk is dat juist in het bisdom Utrecht al in de elfde eeuw een groep kerken is gebouwd die aan de buitenzijde een evidente polygonale koorsluiting hebben, terwijl de binnenkant half rond is afgewerkt. Het betreft de grote kapittelkerken die op instigatie van bisschop Bernold (1027-1054) tot stand kwamen: de Pieterskerk, de Janskerk en de Paulusabdij in Utrecht en de Lebuinuskerk in Deventer.³¹ Ook voor de Utrechtse Oudmunster- of Salvatorkerk, die in de tweede helft van de elfde eeuw een nieuwe oostpartij kreeg, wordt een dergelijke koorsluiting vermoed.³² Opmerkelijk is ook dat de koorsluitingen van de meeste van deze kerken op een zware, halfronde fundering stonden. Het is denkbaar dat ook de Doornse Maartenskerk met een dergelijke koorsluiting was uitgevoerd. Dit zou dan wel een zeer specifieke koorvorm zijn geweest, zeker voor een zaalkerk. Wellicht heeft men de band met de bisschop in steen willen uitdrukken door naar de architectuur van de Bernoldkerken te verwijzen. De Maartenskerk in Doorn was immers tot diep in de twaalfde eeuw een bisschoppelijke eigenkerk. In dat geval zou het koor van de Doornse kerk van hoge ouderdom zijn en zelfs uit de elfde eeuw kunnen dateren. Hoe het ook is geweest, de koorsluiting lijkt zeer

moeilijk te koppelen aan het muurwerk dat bewaard is gebleven. Uit bouwsporen in dit muurwerk blijkt dat er een overwelfde, bijna vierkante koortravee was met daaraan vermoedelijk een halfronde, ingesnoerde sluiting. We kunnen slechts gissen naar de exacte ouderdom van de halfronde koorsluiting en de reden waarom een mogelijke voorganger is vervangen. Misschien houdt dit verband met de overdracht van de Maartenskerk aan de domproost in de loop van de twaalfde eeuw.³³

De koormuren zijn geplaatst op in regelmatige rijen gelegde veldkeien. Op die keien liggen rijen tufstenen op hun kant. Deze stroomlaag diende ter uitvlakking van de hoogteverschillen en is onder zowel de noord- als zuidmuur aangetroffen. De tufstenen kerk had een lemen vloer. Op een aantal plaatsen zijn resten van opeenvolgende leemvloeren gevonden. Ook deze hebben sterk te lijden gehad van latere graafactiviteiten in de kerk. Delen zijn verstoord bij de aanleg van grafkelders en andere begravingen. Op de scheiding tussen schip en koor zijn de resten van een triomfboog gevonden. De resten bestaan uit een koppelfundering tussen de beide koormuren met daarop de fundamenteën van de boog. De fundamenteën bestaan uit rechthoekige tufsteenblokken met aan de voor- en koorzijde een profielplint. De triomfboog lijkt met de bouw van

³² Volgens Mekking (1991, 103-151) verwees dit type koorsluiting samen met de muurgeleding met spaarnissen, die karakteristiek zijn voor alle door Bernold gebouwde kerken, naar de keizerlijke kerkbouwkunst in Ravenna.

³³ Stöver 1997, 112-117.

³⁴ Van den Hoven van Genderen 1997, 49-57.

het bakstenen koor, of iets later, te zijn verbouwd tot een doxaal. Aan de zuidoostzijde, in de hoek met de zuidelijke koormuur, is een doorgang gevonden naar de sacristie, die nog voor de laatgotische koorvergroting tegen het romaanse koor moet zijn gebouwd. In de doorgang bevindt zich een dorpel met plavuizen die aansluit op een gebogen, gemetselde traprede of het restant van een trapombouw. Deze trap maakt deel uit van een doxaal. Via deze trap kon het balkon van het doxaal worden betreden. Vermoedelijk heeft een stuk van de in 1996 gevonden polychroom beschilderde reliëfs deel uitgemaakt van de decoratie van het doxaal. Het is niet duidelijk of dit een latere dan wel gelijktijdig aangebrachte verfraaiing van het balkon van het doxaal is. De reliëfs dateren uit ca. 1525 en zullen na de Beeldenstorm onder de vloer van de toren zijn terechtgekomen. De reden daarvoor is niet duidelijk. Een eerste mogelijkheid is dat het materiaal is gebruikt om de vloer te verstevigen. Behalve deze prozaïsche verklaring zijn er ook andere mogelijk. Een ervan is dat de religieuze waarde en de waardering voor het beeldhouwwerk aanleiding waren om het te verstoppen in plaats van weg te gooien. Misschien is het materiaal verborgen door een geestelijke om het in betere tijden weer te kunnen opgegraven en in ere te herstellen. Een andere mogelijkheid is dat de resten hier zijn gedeponeerd om alle bezoekers aan de kerk over de heiligen te laten lopen – als een ultieme vorm van profanatie. Uit de kerk komen verder enkele stukken vijftiende-eeuws bouwbeeldhouwwerk van epitafen en een steen met inscriptie uit de veertiende eeuw. Duidelijk is dat de aangetroffen resten aantonen dat de Maartenskerk vrij rijk ingericht moet zijn geweest. Er moet sprake zijn geweest van een uitbundig versierd koor met een doxaal met balkon dat via een trap aan de binnenzijde van het koor vanuit de sacristie bereikbaar was. Doxalen komen we in het Sticht vooral tegen bij grotere kerken, zoals de Cunerakerk in Rhenen en de Joriskerk in Amersfoort (afb. 6.2). Kleinere dorpskerken hebben meestal niet zo'n architectonisch element en functionele scheiding. Dat dit in Doorn wel het geval is, moet op het conto van de domproost worden geschreven. Deze bezat in Doorn een agrarisch domein met een daarbij gelegen versterkt huis. Ook de kerk was in handen van de domproost, waaraan hij een gemeenschap van geestelijken verbond. Mogelijk zal de domproost de Maartenskerk als een soort hof-

kapel hebben gebruikt. Ook heeft hij het interieur laten verfraaien. Opdrachtgever voor de verfraaiing van het doxaal was waarschijnlijk domproost Philibert Naturelli (1500-1529) of domproost Johan Slacheck (1530-1543). In het midden van het romaanse koor bevindt zich een grafkelder die mogelijk de laatste rustplaats is van een van de domproosten. Onder de sacristie bevindt zich een grafkelder waarin domproost Frederik Willem van Diest in 1726 is bijgezet. De romaanse kerk werd in de tweede helft van de vijftiende eeuw vergroot door toevoeging van de sacristie aan de zuidwestzijde van het koor en vervanging van het tufstenen koor door een laatgotisch bakstenen koor. In het koor is de fundering van het hoofdaltaar gevonden dat bij de bakstenen vergroting behoort. Altaarfunderingen van de tufstenen voorgangers zijn niet aangetroffen. Deze zijn waarschijnlijk verstoord bij de aanleg van een grote bakstenen grafkelder in het centrum van het huidige koor. Deze grafkelder zal mede vanwege de grote bakstenen dateren van vóór de Reformatie en na de gotische vergroting, in tegenstelling tot de grafkelders in de directe omgeving. Die exemplaren dateren uit de zeventiende en achttiende eeuw en zullen voor de belangrijkste inwoners van Doorn zijn aangelegd. In het koor zijn verder enkele kistbegravingen gevonden, waaronder die van een kind. In het latere koor heeft een plavuizenvloer gelegen. In eerste instantie lijken het geglazuurde plavuizen van roodbakkende klei te zijn geweest. Later was sprake van een vloer van grijze plavuizen.

7 Beantwoording van de onderzoeksvragen

In dit hoofdstuk zullen de onderzoeksvragen worden beantwoord.

Onderzoeksvragen algemeen

1. Wat zijn de aard, omvang (voor zover kan worden vastgesteld), datering/fasering en fysieke kwaliteit (gaafheid en conservering) van de aanwezige archeologische resten?

Het onderzoek heeft in het koor verschillende sporen en fenomenen opgeleverd. Het gaat hierbij zowel om funderingsresten van muurwerk, een altaarfundering en vloerniveaus behorend tot de verschillende bouwfases van de kerk, als om resten van begravingen (gemetselde grafkelders en kistbegravingen). De oudste funderingsresten dateren uit de elfde-twaalfde eeuw. De altaarfundering dateert uit de vijftiende eeuw, evenals een van de grafkelders. De meeste begravingen dateren van na de Reformatie. De oudste resten zijn relatief slecht bewaard. Bij latere bouw- en graafwerkzaamheden zijn grote delen hiervan opgeruimd. Van de funderingen zijn alleen op grotere diepte resten bewaard. Ook de vloeren zijn slecht geconserveerd. De oudste lemen vloeren zijn grotendeels vergraven bij de aanleg van de graven. Wat resteert zijn enkele stukken vloer in het koor en leemsporen langs de randen van muren en funderingen. De latere plavuizen vloeren zijn eveneens grotendeels opgeruimd. Wat resteert zijn enkele plavuizen aan de koorzijde van de koppelfundering. Verder komen er diverse plavuizen uit de geroerde zandlaag onder de huidige vloer.

2. Zijn er vondsten die samenhangen met de bouw, verbouwingen, het onderhoud en gebruik van de kerk, en zo ja, wat zijn hun functie en ouderdom?

Alle sporen hangen samen met de bouw- en gebruiksgeschiedenis van de kerk. Dit geldt in de eerste plaats voor de muurresten in de vorm van funderingen. De oudste resten bestaan uit schillen van tufsteen met daarbinnen vulwerk in de vorm van stenen, grind en mortel. Het gaat om een koppelfundering tussen beide koormuren met daarop de resten van een triomfboog en de resten van twee koorsluitingen, waarvan één met twee steunberen aan de buitenzijde. Verder delen van een of mogelijk twee lemen vloeren in delen van het koor en schip. Deze bouwresten

hangen samen met de romaanse fase van de kerk en kunnen globaal in de elfde-twaalfde eeuw worden gedateerd. Tot de laatgotische bouwfase behoren een bakstenen altaarfundering en een gebogen, gemetselde traprede of het restant van een trapombouw. De trap leidde naar het balkon van het doxaal. Mogelijk kunnen ook enkele plavuizen aan de koorzijde van de koppelfundering tot deze fase worden gerekend. Van veel later datum zijn een dwarsmuur direct ten westen van de altaarfundering, en twee gietijzeren pilaren van een balkon.

In het koor zijn in totaal zes graven gevonden: drie grafkelder en drie begravingen in kuilen, al dan niet in een houten kist. Een van de grafkelders ligt centraal in het koor. De andere twee bevinden zich aan de zuidoostzijde. De begravingen in kuilen liggen aan de koorzijde van de koppelfundering. Deze graven doorsnijden een lemen vloer. De centraal gelegen grafkelder dateert uit de vijftiende-zestiende eeuw. De andere twee zijn enkele eeuwen jonger. De datering van de begravingen in kuilen is niet bekend. Vrijwel alle vondsten kunnen in verband worden gebracht met de bouw- en gebruiksgeschiedenis van de kerk.

Het gaat voornamelijk om bouw materiaal zoals puinresten, plavuizen, dakleien, vensterglas, ijzernen nagels en krantenpapier, die verband houden met verbouwingswerkzaamheden in de kerk. Verder komen uit de verrommelde zandlaag onder de huidige vloer enkele munten en aardewerkscherven. De munten zijn waarschijnlijk verloren in de kerk. De scherven zijn mogelijk met grond aangevoerd om het vloerniveau te verhogen. De oudste vondsten dateren uit de dertiende eeuw. De meeste dateren uit de nieuwe tijd.

3. Wat is de bodemopbouw ter plaatse?

De bodemopbouw bestaat van boven naar beneden uit een dunne laag geel zand; een dunne grijze zandlaag met puinresten; een 1,00 tot 1,55 m dikke laag bruin zand met puinresten, menselijke skeletmateriaal, houtskool en enkele scherven; ongestoord geel zand. De laag bruin zand met archeologische resten hangt samen met het eeuwenlange gebruik als kerkhofterrein.

Onderzoeksvragen specifiek

---

1. Wat is de functie van de waargenomen tufstenen muurdelen met vulwerk (fundering triomfboog of onderdeel van doxaal)?

De tufstenen muurresten zijn deel van een 1,2 m brede koppelfundering tussen de koormuren. Hierop bevinden zich restanten van een triomfboog. De restanten bestaan uit op de koormuren aansluitende rechthoekige tufstenen funderingen. De funderingen zijn aan de voor- en koorzijde voorzien van een profielplint. De triomfboog is later omgevormd tot een doxaal.

2. Bevinden zich in de kerk resten van de oorspronkelijke tufstenen koorsluiting, en zo ja, waar liggen deze, wat is de opbouw en wat is de vorm hiervan?

In het koor zijn de resten van vermoedelijk twee koorsluitingen gevonden. Bij latere bouw- en graafwerkzaamheden zijn deze resten sterk aangetast. Hierdoor heeft de reconstructie van de bouwfases van de koorsluiting een sterk hypothetisch karakter. De waarschijnlijk oudste, meest oostelijke sluiting, betreft een halfronde fundering bestaand uit een tufstenen buitenschil die naar boven trapsgewijs verjongt, met daarbinnen gestort kistwerk. Aan de buitenzijde bevinden zich op ongeveer een derde van de ronding twee in verband gemetselde, zware steunberen. De breedte van de fundering (minimaal 2 m), gecombineerd met de aanwezigheid van de steunberen, zou erop kunnen wijzen dat sprake is geweest van een aan de buitenzijde hoekige koorsluiting. Aan de binnenzijde zal de koorsluiting halfrond zijn geweest. De koorsluiting lijkt te zijn opgevolgd door een ingesnoerde halfronde koorsluiting. Het enige wat van deze koorsluiting resteert, is een stukje van de insnoering. Aan de zuidzijde is een deel van de buitenschil en het bijbehorende kistwerk bewaard gebleven op basis waarvan de breedte van de insnoering kon worden bepaald. Deze bedraagt ca. 60 cm.

3. Bevinden zich in de kerk resten van oude altaarfunderingen, en zo ja, waar liggen die, waaruit zijn ze opgebouwd en wat is hun datering?

In het laatgotische koor is de fundering van een bakstenen altaar gevonden. De fundering meet

ca. 2,2 bij 1,0 m en bestaat uit drie lagen gemetselde bakstenen (formaat 30 x 13 x 6 cm). De fundering is deels uitgebroken bij de bouw van de binnenmuur van een galerij in 1887. Het baksteenformaat komt overeen met dat van de stenen die zijn gebruikt bij de verlenging van het tufstenen koor. Op basis van de positie in het koor en het baksteenformaat lijkt een datering van het altaar in de vijftiende eeuw aannemelijk. Resten van altaarfunderingen van de romaanse bouwfases zijn niet gevonden. Deze zijn waarschijnlijk opgeruimd bij de aanleg van de grafkelders in het centrale deel van het laatgotische koor.

4. Bevinden zich in de kerk funderingsresten dan wel uitbraaksporen van een doxaal, en zo ja, waar liggen die precies, waaruit zijn ze opgebouwd en wat is hun datering?

In de zuidelijke koormuur is een doorgang gevonden naar de sacristie, die nog vóór de laatgotische koorvergroting tegen het romaanse koor moet zijn gebouwd. In de doorgang bevindt zich een dorpel met plavuizen die aansluit op een gebogen, gemetselde traptrede of het restant van een trapombouw. De trap leidde naar het balkon van het doxaal. Bij de bouw van het doxaal is gebruikgemaakt van de triomfboog. Aanwijzingen voor funderingen van pijlers die het balkon ondersteunden, zijn niet gevonden. De met het doxaal geassocieerde reliëfs dateren uit ca. 1525. In hoeverre deze een latere verfraaiing van het balkon van het doxaal zijn of gelijktijdig hieraan zijn, is niet geheel duidelijk.

5. Bevinden zich in de kerk resten van loop-, bouw/sloop/egalisatie- en/of vloerniveaus en zo ja, waar liggen die precies, waaruit zijn ze opgebouwd, wat is hun datering en onderlinge relatie?

In de kerk zijn verschillende sloop-, egalisatie- en vloerniveaus gevonden. Het oudste niveau bestaat uit fragmenten van een 10-15 cm dikke leemlaag. Deze is op verschillende plekken in het koor en aan de koorzijde van het muurwerk van de koppelfundering waargenomen. Het gaat om een, mogelijk twee vloerniveau(s) behorend bij de romaanse kerk. Op een hoger niveau zijn resten van een jonger vloerniveau waargenomen. Deze vloer bestaat uit plavuizen. De vloeren worden van elkaar gescheiden door laagjes bruin zand. Op de jongste vloer ligt een laag bruin zand met puinresten en een laagje geel zand

waarop zich de bestaande vloer bevindt. In het koor zijn diverse fragmenten van plavuizen gevonden die mogelijk deel hebben uitgemaakt van een of meerdere uitgebroken vloeren.

6. Bevinden zich in de kerk begravingen, en zo ja, waar liggen die precies, waaruit bestaan ze (containers in de vorm van grafkelders, houten kisten etc.), wat is hun datering en wat is de relatie onderling en tot andere resten, zoals vloerniveaus en muurwerk?

In het koor is een aantal begravingen gevonden. Het gaat hierbij grofweg om twee typen: begravingen in bakstenen grafkelders en begravingen in kuilen, al dan niet in een houten kist. Van beide typen zijn drie exemplaren gevonden. De oudste van de drie grafkelders bevindt zich in het midden van het laatgotische koor. De andere twee liggen direct ten westen van de altaarfundering. De andere drie graven liggen ten oosten van de koppelfundering van de triomfboog. De relatie tussen de graven onderling laat zich niet vaststellen, aangezien er geen oversnijdingen voorkomen. Ook het bepalen van een mogelijke relatie tot de andere sporen en structuren is meestal niet mogelijk. Ook hier speelt het ontbreken van oversnijdingen ons parten. De begravingen in kuilen doorsnijden de lemen vloer. De grafkelders zijn deels verstoord of overbouwd door later muurwerk. De ouderdom van de begravingen laat zich evenmin eenvoudig vaststellen. Vermoedelijk dateert de centraal in de kerk gelegen grafkelder uit de vijftiende-zestiende eeuw. De andere grafkelders dateren uit de zeventiende en achttiende eeuw. De graven in kuilen laten zich niet dateren.

7. Wat is de ouderdom van de in het koor waargenomen bakstenen grafkelder?

De centraal in het koor gelegen grafkelder kan op grond van het baksteenformaat in de vijftiende-zestiende eeuw worden gedateerd. Het formaat komt overeen met dat van de laatgotische kooruitbreiding. De centrale ligging in het koor doet vermoeden dat deze grafkelder heeft toebehoord aan een vooraanstaande lokale familie of mogelijk zelfs aan een van de domproosten. Dat dit laatste een reële mogelijkheid is, kan worden afgeleid uit het feit dat zich onder de sacristie een grafkelder bevindt waarin domproost Frederik Willem van Diest in 1726 is bijgezet. Of diens resten in 1887 of in 1924 zijn verwijderd, is onduidelijk.

8. In hoeverre bevinden zich in de kerk nog delen van de eerder aangetroffen zestiende-eeuwse reliëfs en ander bouwbeeldhouwwerk?

Het onderzoek heeft geen nieuwe vondsten van fragmenten van reliëfs of ander bouwbeeldhouwwerk opgeleverd.

8.1 Conclusies

Uit de resultaten van het onderzoek kan een aantal conclusies worden getrokken.

Een eerste, algemene conclusie is dat een gecombineerd archeologisch en bouwhistorisch onderzoek in historische panden uitermate zinnen waardevol is. Hierdoor kunnen belangrijke gegevens over de bouw- en gebruiksgeschiedenis van een gebouw worden verzameld. Het is hierbij van belang dat archeologen en bouwhistorici, elk vanuit de eigen specifieke achtergrond en kennis, in het veld discussiëren over de duiding van de aangetroffen fenomenen. In het geval van Doorn heeft het onderzoek uitgewezen dat de romaanse kerk mogelijk een hoekige koorsluiting met twee steunberen heeft gehad, die in een latere fase is vervangen door een ingesnoerde halfronde sluiting. Verder kan nu met enige zekerheid worden gesteld dat de kerk een doxaal had. Hiervan is een gedeelte van de trap gevonden. Verder zijn de fundering van het laatgotische koor en een aantal begravingen gevonden.

Een tweede conclusie luidt dat opnieuw is gebleken dat waardevolle resten zich op dit soort locaties vrijwel direct onder het oppervlak bevinden. Ze zijn hierdoor uitermate kwetsbaar bij bodemingrepen. Dit geldt niet alleen voor omvangrijke en diepe civieltechnische ingrepen, maar ook voor kleinschalige, oppervlakkige ingrepen, zoals het vervangen van een vloer en het aanleggen van riolering.

Een derde conclusie is dat overleg met de eigenaar en civieltechnische uitvoerder zowel voorafgaand aan als lopende het project van essentieel belang is. Van tevoren kunnen afspraken worden gemaakt over de aard en omvang van de ingrepen, maar in de praktijk lopen zaken altijd anders dan in het bestek en Programma van Eisen is vastgelegd. In Doorn werd de wijze waarop de vloer werd gefundeerd aangepast aan de aanwezige grafkelder. Door anders te funderen, hoefde het gewelf van de midden in het koor gelegen grafkelder niet te worden verwijderd. Anderzijds moest de laatgotische altaarfundering wijken voor een convectorput. Een zekere mate van flexibiliteit van alle partijen is daarbij voorwaarde.

Ten slotte is gebleken dat het belangrijk is om ook na afronding van het archeologische en bouwhistorische veldwerk de vinger aan de pols

te houden bij de voortgang van de werkzaamheden. Gebleken is dat in deze fase soms toch graafwerkzaamheden worden verricht op plaatsen die zouden worden ontzien. In Doorn bleek het oostelijke deel van het koor dieper te moeten worden uitgegraven voor de plaatsing van een convectorput en ook in het schip werden dergelijke gaten gegraven. Deze gaten stonden niet vermeld in het bestek en het Programma van Eisen. Dankzij de oplettendheid van A. Reinstra konden hier toch nog waardevolle waarnemingen worden gedaan. Het is gezien het voorgaande nodig dat opdrachtgever en civieltechnische uitvoerders er (nog) meer van door-drongen raken dat bodemingrepen in historische panden hoe klein ook kunnen leiden tot aantasting van de waardevolle resten in de bodem. Daarnaast zal het personeel op de bouw duidelijk moeten worden gemaakt dat alle ingrepen onder begeleiding van een archeoloog moeten plaatsvinden, omdat deze anders tot aantasting of zelfs vernietiging van archeologisch waardevolle resten kunnen leiden.

8.2 Aanbevelingen

Het verdient aanbeveling om bij bodemingrepen in historische kerken, kerken waarvan vermoed wordt dat deze op een oude(re) voorganger liggen, en kerken binnen terreinen met een middelhoge, hoge of zeer hoge archeologische verwachting archeologisch onderzoek te (laten) uitvoeren. Zelfs bij vanuit civieltechnisch perspectief redelijk oppervlakkige ingrepen, zoals het vervangen van vloeren, het aanbrengen van vloerverwarming en de aanleg van riolering, kunnen in de bodem aanwezige archeologische resten, zoals oude vloeren, muurwerk en begravingen, worden bedreigd. Deze bevinden zich vaak direct onder de bestaande vloer. Het is dan ook aan te bevelen de algemeen toegepaste vrijstellingsrichtlijn voor archeologisch onderzoek van 100 m² niet te hanteren voor historische gebouwen, maar hier afhankelijk van de aard en omvang van de ingreep te streven naar maatwerk. In sommige gevallen kunnen de plannen dusdanig worden aangepast dat de archeologische resten ontzien worden. Als er toch gegraven moet worden, dient ernaar gestreefd te worden de archeologische resten te laten opgraven. Ook dan is het soms nog mogelijk door planaanpassing de aan-

wezige resten (deels) te ontzien.

Met de soms geuite wens om de archeologische en bouwhistorische resten permanent zichtbaar te maken, moet terughoudend worden omgesprongen. Dit valt alleen te overwegen als er sprake is van een plan waarin duurzaam onderhoud is opgenomen. Het verwijderen van grafstenen om deze tegen de wand van de kerk te plaatsen, kan alleen als zich daaronder geen grafkelders bevinden. Beter is het de stenen te laten liggen en desgewenst via een luik in een vloer zichtbaar te maken. Oplossingen met plexiglas of glasplaten zijn alleen in speciale gevallen een optie indien de vochtuishouding en het klimaat zijn gewaarborgd. Voorkomen moet worden dat intacte grafkelders beschadigd worden, aangezien dit consequenties kan hebben voor de conserveringscondities van de hierin aanwezige skeletresten.

Verder verdient het aanbeveling om met de eigenaar van de kerk en de civieltechnisch uitvoerder duidelijke, uitgewerkte afspraken te maken over de aard en omvang van de werkzaamheden en mutaties hierop. Vaak wordt er meer en dieper gegraven dan vooraf is bedacht. Als er geen goede afstemming is, kunnen ondanks alle goede bedoelingen van de betrokkenen waardevolle archeologische resten ongezien vernietigd worden.

Een laatste aanbeveling is om bij dergelijke onderzoeksprojecten gebruik te maken van de gecombineerde expertise van archeologen en bouwhistorici. Zij moeten in het veld de discussie met elkaar aangaan. Als dit op een goede wijze gebeurt, zal het onderzoek een duidelijke meerwaarde krijgen en kan het meest worden gehaald uit de gegevens over de bouw- en gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksobject.

- Bartels, M.**, 1999: *Steden in scherven: Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.
- Beckman, B.**, 1975: *Die Scherbenhügel in der Siegbirger Aulgasse*, Band 1, Bonn (Rheinische Ausgrabungen 16).
- Blok, D.P.**, 1957a: Naamsveranderingen en moederscheijnselen in de middeleeuwse plaatsnaamgeving in Utrecht en Holland benoorden de Lek, *Mededelingen van de Vereniging Naamkunde en Commissie Naamkunde Amsterdam* 33, 17-26.
- Blok, D.P.**, 1957b: Het goederenregister van de St. Maartenskerk te Utrecht, *Mededelingen van de Vereniging Naamkunde en Commissie Naamkunde Amsterdam* 33, 89-104.
- Bouma, N. & L.P. Verniers**, 2010: *Graven in het hart van Doorn: Een archeologische begeleiding, opgraving en waardenstellend onderzoek op het Kerkplein in Doorn, gemeente Utrechtse Heuvelrug, Amersfoort* (ADC-rapport 2077).
- Brugge, J.P. ter**, 1998: *Doorn Maartenskerk, Archeologische Kroniek van de provincie Utrecht 1996/1997*, 56-58.
- Dekker, C.**, 1983: *Het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen*, Zutphen (Stichtse historische reeks 9).
- Demoed, E.J.**, 1974: *In een lieflijk landschap, Zaltbommel*.
- Doesburg, J., J.W. de Kort & A. Reinstra** 2011: *Programma van Eisen: Doorn, Utrechtse Heuvelrug, Maartenskerk, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort*.
- Drie, R.J.F. van**, 1995: Het begrip ridderhofstad in de 16de en 17de eeuw, in: B. Olde Meierink et al. (red.), *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, Utrecht, 41-50.
- Duco, D.H.**, 1982: *Merken van Goudse pijpenmakers 1660-1940*, Lochem.
- Groenewoudt, B., M. Groothedde & H. van der Velde**, 2006: *De Romeinse tijd, Middeleeuwen en vroegmoderne tijd in Midden- en Oost-Nederlands zandgebied. De Middeleeuwen en Vroegmoderne tijd in West-Nederland*, NOaA-hoofdstuk 20 (www.noaa.nl).
- Groningen, C.L. van**, 2000: *De Nederlandse Monumenten van geschiedenis en kunst: De Utrechtse Heuvelrug: De Stichtse Lustwarande: Dorpen en landelijk gebied*, Zwolle/Zeist.
- Hoven van Genderen, B. van den**, 1997: *De Heren van de Kerk: De kanunniken van Oudmunster te Utrecht in de late middeleeuwen*, Zutphen.
- Jonge, J.A. de**, 1990: *Doorn: Parel van 't Sticht*, Amsterdam.
- Kamphuis, J. & T. Hermans**, 1995: *Huis Doorn*, in: B. Olde Meierink et al. (red.), *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, Utrecht, 163-169.
- Kort, J.W. de**, 2011: *Plan van Aanpak: Maartenskerk, Doorn, gemeente Utrechtse heuvelrug: Archeologische begeleiding met beperkte verstoring (AB-bv)*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.
- Kroesen, J. & R. Steenstra**, 2004: *Het middeleeuwse dorpskerkinterieur*, Leuven/Parijs/Dudley.
- Kuipers, G.**, 1954: *De Maartenskerk te Doorn*, Doorn.
- Laman, M.**, 1995: *Doorn, geschiedenis en architectuur*, Zeist.
- Mehrtens, U.M.**, 1983: *Huis Doorn te Doorn, Zeist* (Bijdragen tot het bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van Nederlandse historische tuinen, parken en buitenplaatsen deel 13).
- Mekking, A.J.J.**, 1991: *De zogenoemde Bernolffkerken in het Sticht Utrecht: herkomst en betekenis van hun architectuur*, in: R.E.V. Stuip & C. Vellekoop (red.), *Utrecht tussen kerk en staat*, Utrecht (Utrechtse bijdragen tot de mediëvistiek 10), 103-151.
- Mitchiner, M.**, 1988: *Jetons, medalets and tokens 1: The Medieval period and Nuremberg*, London.
- Muller Fz., S.**, 1914: *Schetsen uit de Middeleeuwen, Deel 2*, 's-Gravenhage.
- Olde Meierink, B.**, 2012: *Kastelen van poorten en kapitels in Nederland*, in: B. Aarts et al. (red.), *Ambitie in steen: Bijdragen tot de kastelenkunde in Nederland*, Utrecht, 241-259.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2011: *Een toekomst voor kerken: Handreiking voor het herbestemmen van vrijkomende kerkgebouwen*, Amersfoort.

Stöver, R.J., 1997: *De Salvator of Oudmunsterkerk te Utrecht: Stichtingsmonument van het bisdom Utrecht*, Utrecht (academisch proefschrift Rijksuniversiteit Leiden).

Trotter, M. & G.C. Gleser, 1958: A re-evaluation of estimation of stature based on measurements of stature taken during life and of long bones after death, *American Journal of Physical Anthropology* 16, 79-123.

Vlieden, M. van, 2009: *Steenreliëfs in de Maartenskerk te Doorn* (m.m.v. Henri Defoer en Janjaap Luijt), Utrecht.

Workshop of European Anthropologists 1980: Recommendations for age and sex diagnosis of skeletons, *Journal of Human Evolution* 9, 517-549.

Wouters, W.N., 1987: *De Maartenskerk te Doorn*, Doorn.

Bijlage I: Sporenlijst

Bijlage II: Vondstdeterminatielijst

Bijlage I: Sporenlijst

Bijlage I: Sporenlijst

Put	Vlak	Spoor	Type	Opmerking	Tint	Bijkleur	Hoofdkleur	Textuur	Karakter	Opmerking vulling
1	1	1	FNB	altaarfundament, 30x13x6	-	-	OR	-	-	baksteen
1	1	2	MRB	muur koor	-	-	OR	-	-	-
1	1	3	MRB	tussenmuur koor, 24x11x5	-	-	RO	-	-	-
1	1	5000	LO	ophogingslaag	-	GR	GE	Zs1	-	veel mortel en puin
1	1	5001	LO	ophogingslaag	-	-	BR	Zs1	-	veel botmateriaal
1	1	5002	FS	funderingssleuf	-	GR	GE	Zs1	GVLK	"schoon", funderingssleuf
1	2	4	FNT	kistmuur, tufsteen, 35x20x10	L	-	BR	-	-	-
1	2	5	FN	trap, baksteen, tufsteen en plavuizen	-	-	OR	-	-	-
1	2	6	VRL	lemen vloer	L	-	GR	-	-	-
1	2	7	KI	kistwerk	L	-	BR	-	-	-
1	2	8	MRB	muur baksteen	-	-	OR	-	-	-
1	2	9	MRT	gepleisterd	L	-	BR	-	-	-
1	2	10	LO	opvulling (los)	L	-	BR	Zs1	-	mortel en puin
1	2	11	FNT	binnenblad fundament kaarabsis	-	GR	BR	Zs1	-	-
1	2	12	PR	24x11x4, met gietijzeren paal (drager balustrade)	-	-	-	-	-	-
1	2	13	PR	24x11x4, drager balustrade	-	-	-	-	-	-
1	2	14	GK	tongewelf	-	-	OR	-	-	-
1	2	15	GK	deur grafkelder	-	-	OR	-	-	-
1	2	16	MRB	muur op grafkelder(s)	-	-	OR	-	-	-
1	2	17	GK	deur grafkelder	-	-	OR	-	-	-
1	2	18	GK	grafkelder (gedeeltelijk uitgebroken tongewelf)	-	-	OR	-	-	-
1	2	19	GK	tongewelf domproost	-	-	OR	-	-	-
1	2	20	KI	kistwerk koorafsluiting (mist spouwblad)	L	-	BR	-	-	-
1	2	21	FNT	fundering tufsteen	L	-	BR	-	-	-
1	2	22	MRT	muur tufsteen	L	-	BR	-	-	-
1	2	23	KL	kuil, veel mortel	-	-	WI	-	-	-
1	2	24	KL	kuil	L	-	GE	Zs1	-	-
1	2	25	VRL	lemen vloer	L	-	BR	Lz1	-	-
1	2	26	FNT	kistmuur: spouwblad met kistwerk	L	-	BR	-	-	-
1	2	27	MRT	28x5x10	L	-	BR	-	-	-
1	2	28	VRT	vloer, tufsteen	L	-	BR	-	-	-
1	2	29	VRB	vloer?, stenen liggen los, 24x11x5	-	-	OR	-	-	-
1	2	30	MRB	uitbouw koor, 30x14x7	-	-	OR	-	-	-
1	2	31	VV	restant leemvloer	L	-	BR	Lz1	-	-
1	2	32	VRL	lemen vloer	L	-	BR	Lz1	-	-
1	2	33	IN	grafkist, hout	-	-	BR	-	-	-
1	2	34	IN	grafkist, hout	-	-	BR	-	-	-
1	2	35	UIT	uitbraaksleuf	L	-	BR	-	-	mortelresten
1	2	36	IN	graf?, volggestort met leifragmenten	-	-	BR	-	-	-
1	2	37	FNT	fundering tufsteen	L	-	BR	-	-	-
1	2	38	MRT	tuf + kistwerk	-	-	-	-	-	-

Bijlage I: Sporenlijst

Put	Vlak	Spoor	Type	Opmerking	Tint	Bijkleur	Hoofdkleur	Textuur	Karakter	Opmerking vulling
1	2	39	FNT	fundering tufsteen	L	-	GR	-	-	-
1	2	40	FNT	fundering tufsteen	L	-	BR	-	-	-
1	2	44	VRB	plavuis, grijs, 22x22x3	L	-	GR	-	-	-
1	2	5003	LO	veel mortel en puin	-	GR	GE	Zs1	-	-
1	2	5004	LO	ophogingslaag	-	GR	GE	Zs1	-	-
1	101	41	MRT	dwars geplaatst blok tufsteen	L	-	BR	-	-	-
1	101	42	MRT	dwars geplaatst blok tufsteen	L	-	BR	-	-	-
1	102	45	VR	vloer, mortel	-	-	WI	-	-	-
1	102	46	VRL	vloer leem	L	-	BR	Lz1	-	-
1	103	43	MRT	dwars geplaatst blok tufsteen	L	-	BR	-	-	-
1	103	47	VR	rode zandstenen drempel	-	-	RO	-	-	-

Gebruikte afkortingen

Tint

D: donker

L: licht

(Bij)kleur

OR: oranje

RO: rood

GE: geel

BR: bruin

WI: wit

ZW: zwart

GR: grijs

Textuur

Lz1: zwak zandige leem

Zs1: zwak siltig zand

Karakter

GVLK: gevlekt

Bijlage II: Vondstdeterminatielijst

Bijlage II: Vondstdeterminatielijst

Vnr	Put	Vlak	Vak	Spoornr	Materiaal	Aantal	Rand	Wand	Bodem	Baksel	Herkomst	Soort	Vorm	Datering	Opmerkingen
1	1	1	1	5000	opx	1	-	-	-	-	-	-	-	-	berkenbast?
1	1	1	1	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	munten	-	-	duit, groningen en ommelanden, 1770
1	1	1	1	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	munten	-	-	koper?, klein
1	1	1	1	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	ring	-	-	koper
1	1	1	1	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	loodstrip	-	-	-
1	1	1	1	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	greep	-	-	handvat kist
1	1	1	1	5000	mxx	37	-	-	-	-	-	spijker	-	-	-
1	1	1	1	5000	mxx	38	-	-	-	-	-	indet	-	-	-
1	1	1	1	5000	sxx	2	-	-	-	-	-	kiesel	-	-	-
1	1	1	1	5000	hk	6	-	-	-	-	-	steenkool	-	-	-
1	1	1	1	5000	ht	2	-	-	-	-	-	indet	-	-	-
1	1	1	1	5000	sle	3	-	-	-	-	-	indet	-	-	-
1	1	1	1	5000	ker	3	-	3	-	-	-	-	kleipijp	18e-20e	steeltjes
1	1	1	1	5000	ker	24	-	24	-	roodbakend	-	baksteen	-	-	puin
1	1	1	1	5000	ker	4	-	4	-	-	-	tufsteen	-	-	brok
1	1	1	1	5000	ker	12	-	12	-	-	-	mortel	-	-	brok
1	1	1	1	5000	ker	1	1	-	-	industrieel wit	-	-	kopje	19e-20e	-
1	1	1	1	5000	ker	17	-	17	-	roodbakend	-	-	-	pme	loodglazuur
1	1	1	1	5000	ker	1	1	-	-	roodbakend	-	-	bord	18e	loodgalzuur met slibversiering en koperoxide
1	1	1	1	5000	ker	1	-	1	-	roodbakend	-	-	grape	pme	loodglazuur binnezijde
1	1	1	1	5000	ker	1	1	-	-	witbakend	-	-	-	18e-19e	buiten magaanoxide en loodglazuur, binnen loodglazuur
1	1	1	1	5000	ker	1	1	-	-	roodbakend	-	-	-	17e-18e	slib met koperoxide en loodglazuur
1	1	1	1	5000	ker	3	-	3	-	witbakend	-	-	-	pme	loodglazuur
1	1	1	1	5000	ker	2	-	2	-	witbakend	-	-	-	pme	loodglazuur met koperoxide
1	1	1	1	5000	ker	1	1	-	-	bijna steengoed	-	-	kan	1300	-
1	1	1	1	5000	ker	1	1	-	-	protosteengoed	-	-	-	13B	-
1	1	1	1	5000	ker	1	-	1	-	steengoed	siegburg	-	-	14e-15e	-
1	1	1	1	5000	ker	2	-	2	-	steengoed	langerwehe	-	-	14e-15e	engobe
1	1	1	1	5000	ker	1	-	1	-	steengoed	-	-	-	15e-16e	zoutglazuur en engobe
1	1	1	1	5000	bot	362	-	-	-	-	-	-	-	18e-20e	losse, verwerkte bovengrond
4	1	1	4	5000	mxx	28	-	-	-	-	-	spijkers	-	-	modern
4	1	1	4	5000	mxx	6	-	-	-	-	-	schroef	-	-	modern
4	1	1	4	5000	mxx	60	-	-	-	-	-	spijkers	-	-	oud
4	1	1	4	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	indet	-	-	koper smelstukje
4	1	1	4	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	plaatje	-	-	fragment, koper, met gat
4	1	1	4	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	pen	-	-	koper

Bijlage II: Vondstdeterminatielijst

Vnr	Put	Vlak	Vak	Spoornr	Materiaal	Aantal	Rand	Wand	Bodem	Baksel	Herkomst	Soort	Vorm	Datering	Opmerkingen
4	1	1	4	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	munt	-	-	halve cent, wilhelmina
4	1	1	4	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	munt	-	-	penning, 19 ^e eeuw
4	1	1	4	5000	mix	10	-	-	-	-	-	papier	-	-	krant, begin 20 ^e eeuw
4	1	1	4	5000	sxx	1	-	-	-	-	-	leisteen	-	-	-
4	1	1	4	5000	sxx	7	-	-	-	-	-	kiezels	-	-	twee met mortel
4	1	1	4	5000	hk	3	-	-	-	-	-	steenkool	-	-	-
4	1	1	4	5000	hk	3	-	-	-	-	-	houtskool	-	-	-
4	1	1	4	5000	gls	1	-	-	-	-	-	kraal	-	-	bruin (van rozenkrans?)
4	1	1	4	5000	gls	1	-	1	-	-	-	vensterglas	-	-	met floraal motief (lelie?)
4	1	1	4	5000	gls	32	-	32	-	-	-	vensterglas	-	-	groen
4	1	1	4	5000	gls	1	1	-	-	-	-	vensterglas	-	-	groen, dik
4	1	1	4	5000	gls	19	-	19	-	-	-	vensterglas	-	-	blank
4	1	1	4	5000	gls	1	-	1	-	-	-	vensterglas	-	-	paars
4	1	1	4	5000	gls	1	-	1	-	-	-	vensterglas	-	-	lichtgroen, modern
4	1	1	4	5000	ht	7	-	-	-	-	-	indet	-	-	-
4	1	1	4	5000	ker	6	-	6	-	-	-	-	kleipijp	18e-20e	steeltjes
4	1	1	4	5000	ker	1	1	-	-	-	-	-	kleipijp	1730-1760	ketel, hielmerk 15
4	1	1	4	5000	ker	2	-	2	-	steengoed	-	-	kogel	pme	1,4 en 2 cm
4	1	1	4	5000	ker	3	-	2	-	witbakkend	-	-	tegel	recent	tinglazuur
4	1	1	4	5000	ker	2	-	2	-	roodbakkend	-	-	baksteen	-	puin
4	1	1	4	5000	ker	1	-	1	-	roodbakkend	-	-	dakpan	-	verglasd
4	1	1	4	5000	ker	1	-	1	-	roodbakkend	-	-	plavuis	-	lmeb-nta slib en loodglazuur, 2,4 cm dik
4	1	1	4	5000	ker	19	-	19	-	roodbakkend	-	-	-	pme	loodglazuur
4	1	1	4	5000	ker	1	-	-	1	roodbakkend	-	-	-	pme	standing, loodglazuur binnen en buitenkant
4	1	1	4	5000	ker	1	-	-	1	roodbakkend	-	-	-	pme	bodem vlak, loodglazuur binnenkant
4	1	1	4	5000	ker	3	3	-	-	roodbakkend	-	-	-	pme	loodglazuur binnen en buitenkant
4	1	1	4	5000	ker	3	1	2	-	roodbakkend	nederrijns	-	bord	18e	slibversiering, kopoxide en loodglazuur
4	1	1	4	5000	ker	1	-	1	-	roodbakkend	-	-	-	pme	slibmet loodglazuur
4	1	1	4	5000	ker	1	-	1	-	steengoed	-	-	-	18B-19A	zoutglazuur
4	1	1	4	5000	bot	52	-	-	-	-	-	-	-	18e-20e	losse, verwerkte bovengrond
5	1	1	5	5000	mxx	1	-	-	-	-	-	munt	-	-	zilver 10 ct 1918
5	1	1	5	5000	mxx	2	-	-	-	-	-	munt	-	-	koper, duitjes
5	1	1	5	5000	mxx	2	-	-	-	-	-	spijker	-	-	recent
5	1	1	5	5000	mxx	3	-	-	-	-	-	spijker	-	-	oud
5	1	1	5	5000	mxx	3	-	-	-	-	-	indet	-	-	ijzer

Bijlage II: Vondstdeterminatielijst

Vnr	Put	Vlak	Vak	Spoornr	Materiaal	Aantal	Rand	Wand	Bodem	Baksel	Herkomst	Soort	Vorm	Datering	Opmerkingen
5	1	1	5	5000	mix	2	-	-	-	-	-	papier	-	-	krant, begin 20 ^e eeuw
5	1	1	5	5000	gls	7	-	7	-	-	-	venster- glas	-	-	groen
5	1	1	5	5000	gls	1	-	1	-	-	-	venster- glas	-	-	blank
5	1	1	5	5000	gls	2	2	-	-	-	-	venster- glas	-	-	groen
5	1	1	5	5000	gls	4	4	-	-	-	-	fles	-	-	groen
5	1	1	5	5000	gls	1	-	1	-	-	-	fles	-	-	blank
5	1	1	5	5000	gls	4	-	4	-	-	-	venster- glas	-	-	blank
5	1	1	5	5000	gls	102	-	102	-	-	-	venster- glas	-	-	groen
5	1	1	5	5000	gls	3	3	-	-	-	-	venster- glas	-	-	ronde rand
5	1	1	5	5000	gls	1	1	-	-	-	-	glas	-	-	groen
5	1	1	5	5000	sle	1	-	-	-	-	-	daklei	-	-	met spijkergat
5	1	1	5	5000	ker	4	-	4	-	-	-	-	kleipijp	18e-20e	steeltjes
5	1	1	5	5000	ker	4	4	-	-	roodbakkend	-	-	-	-	loodglazuur
5	1	1	5	5000	ker	1	-	-	1	roodbakkend	-	-	-	17e	slibversierd, standing, noordhollands
5	1	1	5	5000	ker	2	2	-	-	witbakkend	-	-	test	17e-18e	loodglazuur met koperoxide, binnen en buiten
5	1	1	5	5000	ker	1	-	1	-	witbakkend	-	-	-	18e-19e	loodglazuur binnekant en loodgalzuur met koperoxide buiten
5	1	1	5	5000	bot	9	-	-	-	-	-	-	-	18e-20e	losse, verwerkte bovengrond
6	1	2	-	6	ma	1	-	-	-	-	-	monster leem	-	-	-
7	1	2	-	11	ker	1	-	1	-	steengoed	siegburg	-	-	15e-16A	blos
8	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	roodbakkend	-	plavuis	-	lme	koperoxide met loodglazuur, 8,3 bij 8,3 bij 2,2 cm met mortelresten boven en onder
8	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	roodbakkend	-	plavuis	-	lme-nta	loodglazuur 8,7 bij 8,7 bij 2,2 cm, met mortelresten boven en onder
8	1	2	-	5003	ker	1	1	-	-	bijna steengoed	-	-	beker	14a	-
8	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	bijna steengoed	-	-	beker	14a	-
9	1	2	-	5003	bot	11	-	-	-	-	-	-	-	lme-nt	ophogingslaag
10	1	2	-	5003	mxx	1	-	-	-	-	-	munt	-	-	koper?, klein
10	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	-	-	-	kleipijp	17B-18a	ketel, roulette aan rand
10	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	majolica	-	-	bord	17B-18A	-
10	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	industrieel wit	-	-	bord	19B	polychroom, bloemmotief
11	1	2	-	5003	mxx	1	-	-	-	-	-	spijker	-	-	-
11	1	2	-	5003	mxx	1	-	-	-	-	-	borgpen	-	-	-

Bijlage II: Vondstdeterminatielijst

Vnr	Put	Vlak	Vak	Spoornr	Materiaal	Aantal	Rand	Wand	Bodem	Baksel	Herkomst	Soort	Vorm	Datering	Opmerkingen
11	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	roodbakend	-	plavuis	-	pme	loodglazuur met slib, 15 bij 15 bij 2,3
11	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	roodbakend	-	plavuis	-	pme	loodglazuur met koperoxide, 12,4 bij 12,4 bij 2,8 met mortel aan onderzijde
11	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	roodbakend	-	plavuis	-	pme	loodglazuur met koperoxide, 12,4 bij 12,5 bij 2,6, mortelresten aan onderzijde
11	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	grijsbakend	-	plavuis	-	18e-20e	21,5 bij 21,5, bij 3 cm
11	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	-	-	-	kleipijp	18-20e	steeltjes
11	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	steengoed	-	-	fles	-	zoutglazuur, 35 w
11	1	2	-	5003	bot	28	-	-	-	-	-	-	-	lme-nt	ophogingslaag
12	1	2	-	20	sxx	1	-	-	-	-	-	-	kiezel	-	-
12	1	2	-	20	hk	1	-	-	-	-	-	-	houtscool	-	-
12	1	2	-	20	ker	1	-	1	-	roodbakend	-	plavuis	-	lme	loodglazuur met koperoxide, dikte 2,4
12	1	2	-	20	ker	1	-	1	-	grijsbakend gedraaid	-	-	-	14e-15e	-
12	1	2	-	20	ker	1	-	1	-	bijna-steengoed	-	-	-	14a	-
12	1	2	-	20	bot	3	-	-	-	-	-	-	-	lme	in kistwerk koorafsluiting
13	1	2	-	36	sle	11	-	-	-	-	-	-	daklei	-	met spijkergaten, waarvan 1 met kalkmortel, schubvormig
14	1	2	-	33	ht	2	-	-	-	-	-	-	indet	-	rest kist?
14	1	2	-	33	bot	1	-	-	-	-	-	-	-	-	graf
15	1	2	-	5003	gls	1	-	1	-	-	-	-	vensterglas	-	groen
15	1	2	-	5003	ker	1	1	-	-	roodbakend	-	-	graap	pme	loodglazuur binnen en buiten
16	1	2	-	5004	hk	10	-	-	-	-	-	-	indet	-	-
16	1	2	-	5004	gls	2	-	2	-	-	-	-	vensterglas	-	groen, 1 compleet: geknabbeld: 5,6 * 4,7 cm
16	1	2	-	5004	ker	3	-	3	-	roodbakend	-	-	-	pme	loodglazuur binnekant
16	1	2	-	5004	ker	1	-	1	-	roodbakend	-	-	bord	17e	slibversierd, loodglazuur,
16	1	2	-	5004	ker	1	-	-	1	roodbakend	-	-	grape	pme	loodglazuur binnezijde
16	1	2	-	5004	ker	1	1	-	-	roodbakend	-	-	voor-raadpot	pme	loodglazuur binnenzijde
16	1	2	-	5004	ker	1	1	-	-	faience	-	-	bord	18e	tinglazuur met blauwe verf
16	1	2	-	5004	bot	4	-	-	-	-	-	-	-	pme (18e-20e)	ophogingslaag
17	1	2	-	5004	ker	1	1	-	-	industrieel wit	-	-	bord	19e-20e	-
17	1	2	-	5004	ker	1	1	-	-	roodbakend	-	-	papkom	18e	loodglazuur binnen en buiten
17	1	2	-	5004	ker	1	-	1	-	roodbakend	-	-	-	pme	slib en loodglazuur
17	1	2	-	5004	ker	1	-	1	-	roodbakend	-	-	-	pme	loodglazuur binnekant
17	1	2	-	5004	ker	1	1	-	-	industrieel steengoed	-	-	vergiet?	19e-20e	-

Bijlage II: Vondstdeterminatielijst

Vnr	Put	Vlak	Vak	Spoornr	Materiaal	Aantal	Rand	Wand	Bodem	Baksel	Herkomst	Soort	Vorm	Datering	Opmerkingen
17	1	2	-	5004	bot	3	-	-	-	-	-	-	-	pme (18e-20e)	ophogingslaag
18	1	2	-	5003	ker	2	-	2	-	roodbakkend	-	-	-	pme	loodglazuur binnenkant
18	1	2	-	5003	ker	1	1	-	-	protosteengoed	-	-	kruik	13B	doornvormige rand
18	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	roodbakkend	-	-	plavuis	14e-15e	slib met loodglazuur, dikte 3,3 cm
18	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	roodbakkend	-	-	plavuis	14e-15e	slib met loodglazuur, dikte 2,4 cm
18	1	2	-	5003	ker	1	-	1	-	roodbakkend	-	-	plavuis	lmeb-nta	loodglazuur, dikte 1,8 cm
19	1	2	-	999	mxx	6	-	-	-	-	-	spijker	-	-	-
19	1	2	-	999	mxx	1	-	-	-	-	-	spijker	-	-	met kalk
19	1	2	-	999	ker	1	1	-	-	roodbakkend	-	-	pot	18e-19e	slibversierd aan buitenkant, loodglazuur aan beide kanten
20	1	2	-	5003	bot	4	-	-	-	-	-	-	-	lme-nt	ophogingslaag
21	1	2	-	5004	mxx	4	-	-	-	-	-	spijker	-	-	met hout
21	1	2	-	5004	mxx	4	-	-	-	-	-	indet	-	-	ijzer met hout
21	1	2	-	5004	ker	1	1	-	-	roodbakkend	-	-	-	pme	loodglazuur
21	1	2	-	5004	bot	6	-	-	-	-	-	-	-	pme (18e-20e)	ophogingslaag
22	1	2	-	5003	ker	2	1	1	-	rood	-	-	dakpan	-	-
22	1	2	-	5003	ker	1	1	-	-	roodbakkend	-	-	papkom	18e	loodglazuur binnenkant
22	1	2	-	5003	ker	1	-	-	1	roodbakkend	-	-	bord	16-17A	standvin, loodglazuur binnenkant, snijsporen
22	1	2	-	5003	bot	1	-	-	-	-	-	-	-	lme-nt	ophogingslaag

Gebruikte afkortingen

Materiaal

hk: houtskool

ht: hout

ker: keramiek

ma: monster algemeen

mxx: metaal, onbepaald

sle: steen, leisteen

sxx: steen, onbepaald

Datering

a: eerste kwart

b: tweede kwart

A: eerste helft

B: tweede helft

lme: late middeleeuwen

lmeb-nt: late middeleeuwen b-nieuwe tijd

lmeb-nta: late middeleeuwen b-nieuwe tijd a

pme: post-middeleeuws

Bijlage III: Determinaties botmateriaal

Vondstnummer 1, spoor 5000: mens:

cranium: 1x groot fragment, 36x klein fragment, 2x fragment (baby)
 maxilla: 4x fragment
 mandibula: 1x (30-50 jaar), 1x r (15-25 jaar), 1x r (oud), 2x fragment
 dentes: 12x
 vertebrae: 3x, 2x (baby)
 costae: 17x, 4x juveniel, 6x (baby)
 clavicula: 1x (ca. 10 jaar)
 scapula: 5x r, 3x l, 9x fragment, 1x r (baby)
 humerus: 3x r, 3x l, 2x fragment
 radius: 2x r, 1x fragment, 1x (baby)
 ulna: 1x r, 2x (baby)
 pelvis: 1x l (fors), 1x r (oud), 8x fragment
 femur: 1x l, 1x l (juveniel), 2x r, 7x fragment
 tibia: 2x l, 3x r, 1x (juveniel), 1x fragment, 1x l (periostitus), 1x l (erg kort model)
 carpale/tarsale: 4x
 metapodia: 2x
 phalanx: 4x
 indet.: meer dan 100 kleine fragmentjes
 rund: 1x femurfragment
 zwarte rat: 1x femur l
 groot zoogdier: 1x pijpbeenfragment
 duif: 1x radius
 zangvogel: 1x pelvis

Vondstnummer 4, spoor 5000: mens:

cranium: 2x fragment
 mandibula: 1x (40-60 jaar)
 dentes: 3x
 vertebrae: 1x (met arthrose)
 costae: 4x, 1x (juveniel)
 scapula: 2x fragment
 humerus: 1x (juveniel, grootste lengte 64mm, jonger dan 3 mnd.)
 ulna: 1x r, 1x (juveniel)
 tibia: 1x (juveniel, ca. 1 jaar)
 fibula: 1x l
 carpale: 1x
 metapodia: 1x (juveniel)
 calcaneum: 1x r
 phalanx: 1x
 indet.: 12 fragmenten
 rund: 1x costa, 2x metapodiafragment
 middelgroot zoogdier: 1x pijpbeenfragment

Vondstnummer 5, spoor 5000: mens:

mandibula: 1x fragment
 dentes: 1x
 costae: 1x fragment
 astragalus: 1x l (klein model)
 zoogdier: 1x vertebrafragment
 gans: 1x scapula
 vogel: 1x pijpbeenfragment

Vondstnummer 9, spoor 5003: mens:

cranium: 8x fragment (van 1 vrouw, kruisschedelig)
 mandibula: 1x l
 pelvis: 1x (acetabulum)

Vondstnummer 11, spoor 5003/34 (grafkuil): mens:

mandibula: 1x (2x M3 niet door, cariës op 2x M1 en 1x M2, lichte hypoplasie)
 thoracale vertebrae: 2x
 sacrum: 1x (groot model, iets arthrose)
 costae: 2x
 ulna: 1x r (grootste lengte 297mm, lichaamslengte 187cm)
 astragalus: 1x l, 1x l (groot model)
 metatarsus: 2x

Vondstnummer 12, verzameld bij vrijleggen spoor 20: mens:

humerus: 1x l
 radius: 2x l (grootste lengte 230, 212mm, lichaamslengte 164, 155cm)

Vondstnummer 14, spoor 33 (grafkuil): mens:

costae: 1x

Vondstnummer 16, spoor 5004: mens

mandibula: 1x r (adult)
 costae: 2x (1 met fractuur)
 fibula: 1x l (groot model)

Vondstnummer 17, spoor 5004: mens

mandibula: 1x l (adult)
 thoracale vertebrae: 1x
 femur: 1x r (adult)

Vondstnummer 20, spoor 5003: mens

lumbale vertebrae: 1x (groot model)
 costae: 2x
 femur: 1x (juveniel, ca. 1 jaar)

Vondstnummer 21, spoor 5004: mens

cranium: 1x fragment jukbeen

cervicale vertebrae: 1x

costae: 3x

sternum: 1x

Vondstnummer 22, spoor 5003: mens

pelvis: 1x I (adult)

Deze Rapportage Archeologische Monumentenzorg (RAM) beschrijft het in februari 2012 uitgevoerde gecombineerd archeologisch en bouwhistorisch onderzoek in de Maartenskerk te Doorn (gem. Utrechtse Heuvelrug). Het onderzoek vond plaats voorafgaand aan het aanbrengen van vloerverwarming en een nieuwe vloer in de kerk. Een van de belangrijkste resultaten is de vondst van het fundament van een 12e-eeuwse ingesnoerde tufstenen koorsluiting. Op de scheiding van koor en schip zijn resten van een triomfboog gevonden. Onder deze boog is later een doxaal aangebracht met een galerij of tribune. Mogelijk hebben de eerder onder de torenvloer gevonden beeldhouwde vroeg 16e-eeuwse reliëfs met polychrome beschildering hiervan deel uitgemaakt. De vondsten wijzen erop dat de Doornse Maartenskerk een belangrijke kerk in het Sticht is geweest.

Dit wetenschappelijk rapport is bestemd voor archeologen, bouwhistorici en andere professionals en liefhebbers die zich bezighouden met Archeologie en historische gebouwen.

Verder voldoet de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed met deze publicatie aan de wettelijke verplichting om na archeologisch onderzoek verslag uit te brengen. Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.

